

Priyepolye'den Üsküdar'a Bir Osmanlı Paşa'sı: Sadrazam Sarı Süleyman Paşa'nın Yükselişi ve Düşüşü

İsmail Katgı¹

Öz

Sarı Süleyman Paşa IV. Mehmed dönemi sadrazamlarındandır. Boşnak asıllı olup Prepol'da doğmuştur. Saraya girmiş ve çeşitli görevlerde bulunmuştur. Bu görevleri sırasında Sultan Mehmed'in sevgi ve takdirini kazanmıştır. Mekke'de su yollarının tamiri ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın mallarının müsaderesindeki gayretinden sonra paşalığa terfi ettirilmiştir. Nihayet Leh Cephesi'ndeki başarıları yıldızının parlamasına neden olmuştur. Kara İbrahim Paşa'nın yerine sadrazam ve ardından Avusturya seferine serdar-ı ekrem olmuştur. Budin başta olmak üzere bazı önemli kalelerin kaybı ve Şikloş Muharebesi'ndeki mağlubiyetten sonra ortaya çıkan askeri isyan üzerine İstanbul'a kaçmıştır. Macaristan'da Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesinin ve orduda baş gösteren isyanın müsebbibi olarak görülür. Nitekim asi elebaşlarının isteği ile önce azl bilahere katledilmiştir. Sadaret müddeti bir yıl, dokuz ay, iki gündür. Üsküdar'da bir camisi vardır ve kabri bu caminin haziresindedir.

Anahtar Kelimeler: Sarı Süleyman Paşa, IV. Mehmed, Budin, Şikloş Muharebesi, 1687 İsyanı

An Ottoman Pasha From Prijepolie To Üsküdar: The Rise And Fall Of Grand Vizier Sarı Süleyman Paşa

Abstract

Süleyman Pasha is one of the grand viziers of the Fourth Mehmed period. He is of Bosnian descent and was born in Prijepolie. He entered the palace and held various positions. During these positions, he gained the love and appreciation of Sultan Mehmed. He was promoted to pasha after his efforts in repairing waterways in Mecca and confiscating the properties of Merzifonlu Kara Mustafa Pasha. Finally, his success in the Polish Front caused his star to shine. He became the grandvizier instead of Kara İbrahim Pasha and then the commander-in-chief of the Austrian campaign. He fled to İstanbul after the loss of some important castles, especially Boudin, and the military

¹ Tarih Öğretmeni, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, e-posta: ismail59@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8142-7481

rebellion that emerged after the defeat in the Battle of Siklosh. It is seen as the cause of the end of the Ottoman domination in Hungary and the rebellion in the army. As a matter of fact, at the request of the rebel ringleaders, he was first dismissed and then killed. The tenure of the Grand Vizier is one year, nine months, and two days. He has a mosque in Uskudar and his grave is in the graveyard of this mosque.

Keywords: Sarı Süleyman Pasha, IV. Mehmed, Boudin, Siklosh War, 1687 Rebellion

Giriş

Sultan IV. Mehmed'in uzun saltanatı, kendi içinde inişli çıkışlı bir manzara sergiler. Küçük yaşta tahta çıkması nedeniyle Osmanlı idaresi padişahın büyük annesi Kösem ve annesi Turhan Sultan'ın ve bunların adamlarının elinde olmuştur. Sultan Mehmed yaşı ilerledikçe dizginleri ele almaya başlamış ve bilhassa 1656-1664 arası dönemde Köprülüler'in vezaretinde rahat etmiştir (Koçu, 2003, 340). Ne ki onun saltanatındaki en önemli icraatlerinden biri Köprülü Mehmed Paşa'yı sadrazamlığa getirmek olmuştur. Bu ara dönem, *Klâsik Dönemi* anımsatan önemli fetih hareketlerinin yaşandığı ve bilhassa Köprülü Mehmed Paşa ve onu takiben oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın sert ve akıllı iradesinin etkisiyle *gazi* ve *fatih* sultanlar dönemine geri dönüş için umutların yeşerdiği bir dönem olmuştur (Itzkowitz, 2006, 80 vd.) Fakat *Köprülü Restorasyonu*, salt geçici bir ara dönem olmuştur. Ne ki Köprülü Mehmet Paşa ve onun izinden giden oğlu Ahmet Paşa'nın ölümünden sonra aynı aileden Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın askeri başarıları, 1683 Viyana Kuşatması ile akamete uğramıştır. Viyana Kuşatması'nın başarısız olmasından sonra Osmanlı Devleti'ne karşı bir tür Haçlı Birliği oluşturan Kutsal İttifak devletleri-Avusturya, Venedik, Lehistan ve Rusya- ile yapılan uzun savaşlar ve 16 yıllık bu süreci sona erdiren Karlofça diplomasisi, yukarıda bahsedilen umutları ortadan kaldırmıştır. Bu gelişmeler iç politikada kamuoyunun demoralize olmasına neden olmakla kalmamış dış politikada da devletin Avrupalı muhatapları karşısındaki askeri ve siyasi konumunu zafiyete düşürmüştür.

Sultan Mehmed'in, Köprülü Mehmed Paşa'ya mührü vermesi yerinde bir karar olmakla birlikte o, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı öldürtmekle de eleştirilmiştir. Nitekim Merzifonlu'nun halefleri mührün hakkını verememişlerdir. Böylece Viyana muvaffakiyetsizliği ve Merzifonlu'nun katledilmesi Osmanlı Devleti için gerçek

anlamda sonun başlangıcı olmuştur. Viyana Hezimetinden (1683) Karlofça Antlaşmasına (1699) kadar olan bu on altı yıllık dönemdeki uzun savaşlar, felaket seneleri olarak nitelenir (Ahmet Refik, 2010, 1). Diğer taraftan Sultan Mehmed'in Kara Mustafa Paşa'yı öldürmeyi düşünmediği söylenir ve fakat bu makaleye konu olan Sarı Süleyman Paşa'nın da içinde olduğu bir klik, bu katlin gerçekleşmesinde önemli bir role sahiptir. Sultan Mehmed, belki de bu şekilde kendisine yönelik tepkileri savuşturmak istemiştir. Ayrıca Merzifonlu'nun katli, son zamanlarda oluşan Köprülü gücünün kırılması için de bir araç olmuş olabilir. Buna karşın ondan sonra mühre sahip olanların hiçbiri yeni bir *restorasyon* için gerekli iradeye ya da bunun için elverişli şartlara sahip olamamıştır. Ne ki Sultan Mehmed'in saltanatının ilk yıllarındaki önemli başarılarına rağmen, Avusturya cephesinde süregiden uzun ve başarısız seferler ordunun düzeninin bozulmasına neden olmuştur. Viyana hezimetinden sonra Budin başta olmak üzere bazı önemli kalelerin elden çıkması ve Mohaç'ta alınan hezimet, ordudaki düzen ve disiplinin salt askeri ve lojistik olarak değil manevi olarak da bozulmasına neden olmuştur. Disiplin ve düzenin ortadan kalktığı bir ortamda ordunun isyanı da kaçınılmaz hale gelmiştir. Bütün bu gelişmeler içinde, yani Viyana bozgunundan sonraki uzun savaş sürecinde Macaristan'daki Osmanlı hakimiyetinin sona ermesine yol açan gelişmelerde ve nihayet bahsi edilen askeri isyanda başaktör Süleyman Paşa olacaktır.

Hemen hemen 160 yıl önce Sultan Süleyman'ın Mohaç'taki zaferinden sonra aynı yerde aynı isimli bir vezirin -Sarı Süleyman Paşa'nın- hezimetini ilginç bir tesadüf olmuştur. Çünkü Sultan Süleyman'ın zaferi Orta Macaristan'da tesis edilen Osmanlı egemenliğini simgelerken, Süleyman Paşa'nın yenilgisi bu egemenliği sona erdiren bir gelişme olmuştur. Neticede ordunun cephede karşılaştığı bu olumsuzluklar kısa sürede büyük bir isyanın ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiş ve başkente yürüyen ordu şehirde uzun bir anarşi ortamı yaratmıştır (Katgı, 2020, 760-804). Sultan Mehmed'in 40 yıla yakın saltanatına son veren bu askeri isyan -bundan daha az önemli olacak başka bir sona- yani Sarı Süleyman Paşa'nın katline- neden olacaktır. Süleyman Paşa, o zamana kadar katledilen ilk sadrazam değildir ve sonuncusu da olmayacaktır. Fakat o, yine de ilginç bir sima olarak tarihimizdeki yerini almış; düşüşü de yükselişi gibi hızlı olan Osmanlı sadrazamlarının tipik örneklerinden biri olarak tarihteki yerini almıştır. Yabancı bir yazarın “..Burada bir adam açıkça tarihi akıbetine bakılarak

sorgusuz sualsiz yargılanmaktadır.” diye yazdığı o adam, Süleyman Paşa’dır. Ne ki ileride ayrı bir başlıkta da inceleneceği gibi, Süleyman Paşa bilhassa yerli yazarlarca ağır tenkid ve hakaretlere uğramıştır. Bununla birlikte -pek çok çağdaşı gibi- Sarı Süleyman Paşa’nın doğumundan saraya girdiği 17. yüzyıl ortalarına kadar olan hayatı, eğitimi, kişiliği ve ailesi hakkında yeterli malumata sahip değiliz. Çağdaş kaynaklar onun hakkında ancak saraya girmesinden sonra bahsetmektedir. Ne ki bilhassa Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile olan münasebetleri, onun katlindeki rolü ve onun haleflerinden biri olarak Lehistan ve Macaristan serdarlığı ve bu aşamada Budin’in kaybı ve Mohaç Bozgunu ve nihayet 1687 İsyanı gibi olaylarda sıklıkla görünür hale gelmiştir. Neticede bu gelişmeler, Sarı Süleyman Paşa’nın düşüşüne de neden olmuştur. Adı geçen isyan sonucunda İstanbul’a kaçan Süleyman Paşa, asilerin ısrarlı istekleri karşısında Sultan Mehmed tarafından öldürülmüştür.

1. İlk Hayatı ve Ailesi

Sarı Süleyman Paşa Boşnak asıllı olup Bosna-Hersek’te Priyepolye (Prebol) kazasına bağlı Hisarcık (Mileševo) kasabasında doğmuştur (Süreyya, 1996, V, 1550; Ata, 2010, II, 166; Bosna-hersek Vakfiyeleri, 2016, II, 526). Doğum tarihi belli değildir fakat öldüğünde altmış yaşını geçmiş olduğuna göre 1628 ya da 1629 yılı civarında doğduğu söylenebilir (Özcan, 2019, 535; Ata, II, 167; OsmanzadeTa’ib, 2003, 112). Süleyman Paşa’nın bu ilk dönemleri ve ailesi hakkında yeterli malumata sahip değiliz. Yabancı kaynaklarda onun Hıristiyan bir aileden geldiği, hatta amcasının bir *archimandrit* (başrahip) olduğu kaydedilmiştir (Hammer, 2010, II, 1794; Kantemir, 1980, III, 394; Akün, 1980, 17, Dn. 18). Süleyman Paşa’nın Bosna-Hersek Milşuva’daki (Mileševo) vakfiyesine göre babası Mürüvvet’tir. Aynı vakfiyede annesinin adı Huri Hatun olarak kayıtlıdır. (Bosna-Hersek Vakfiyeleri, 2016, II, 526) Ayrıca bir oğlu ve Fatma isimli bir kızının olduğu anlaşılmaktadır (Süreyya, 1996, V, 1550; Üsküdarlı Abdullah Efendi, 2017, 135; Majer, 2015, 50). Bunun dışında *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri*’nde rastladığımız Prebol kadısına yazılan bir fermanda, Süleyman Paşa’nın kardeşi ve ve kardeşi oğullarının tutularak orduya getirilmesi emredilmektedir ki bu kayıt Süleyman Paşa’nın ailesine dair vakfiyesindeki malumatla örtüşmektedir (Demir, 2010, 531).

Süleyman Paşa’nın fiziksel özelliklerine dair bilgilerimiz de yetersizdir fakat onun yakışıklı ve sarışın olduğu belirtilir. Bu yüzden kaynaklarda ‘Sarı’ lakabıyla

anılr ve çevresinde Sarı Mîrâhûr olarak ün yapmıştır (Özcan, 2019, 536; Akün, 1980, 15). Bosna-Hersek'te doğmuş olduğu için Boşnak ya da Bosnavî lakabıyla da anılır (Ata, 2010, 166; Osmanzade Ta'ib, 2003, 124; Türkal, 2012, 574). Ayrıca Kantemir, Süleyman Paşa'nın kurnaz ve yalancı kişiliğine istinaden onun için 'Aynacı' lakabını kullanmayı tercih etmiştir (Kantemir, 1980, 194). Çağdaş bir kaynakta 'Sarı' lakabı, isyan nedeniyle kaçmasına istinaden 'Firari' ve öldürülmesine istinaden 'Maktûl' lakapları ile birlikte kullanılmaktadır (Üsküdarî Abdullah Efendi, 2017, I, 372). Süleyman Paşa, Mohaç'taki yenilgiden ve kendisine yönelik isyan girişiminden sonra İstanbul'a kaçması üzerine 'firari' lakabıyla da anılmıştır (Defterdar Mehmed Paşa, 1995; Türkal, 2012, 1073). Nihayet Eğri'ye yardım göndermek istediği sırada askerinin isyanı nedeniyle öldürüldüğü için "şehit" adıyla da anılmıştır.

2. Devlet Görevi

2.1. Saraya Girmesi

Majer, İtalyan bir kaynağa dayanarak Sarı Süleyman Paşa'nın bir Ragusa elçilik heyeti ile İstanbul'a geldiği ve burada Köprülü ailesinin hizmetine girdiğini belirtmektedir (Majer, 2015, 24). 17. yüzyılın ortalarında, muhtemelen Sultan Mehmed'in saltanatının ilk yıllarında 1648'lerde saraya alınmış ve bir süre buradaki Helvacıyân-ı Hâssa Ocağı'nda hizmet etmiştir. O sırada padişah musahiplerinden Dilsiz Tavşan Ağa'nın dikkatini çekmiş ve bir süre ona kethüdâ olmuştur (Süreyya, 1996, 1550; Ata, 2010, 166; OsmanzadeTa'ib, 2003, 123). Bu göreve ne zaman geldiği açık değildir fakat Bozcaada Seferi esnasında (14-31 Ağustos 1657) azledilen Musahip Tavşan Ağa'nın affedilerek yeniden padişahın nedimi olduğu Nisan 1666'dan sonraki bir zamana denk geldiği düşünülmektedir (Akün, 1980, 18-9). Süleyman Paşa vakfiyesinde, kethüdâsı olduğu Köprülü Ahmed Paşa ile birlikte Tavşan Ağa'yı-hayırla yâd etmektedir (Bosna-Hersek Vakfiyeleri, 2016, II, 527; Haskan, 2001, I, 346; Akün, 1980, 18, Dn.21). Akün, Helvahaneye mensubiyetin devlet ricali ile münasebet kurmaya elverişli bir hizmet olduğunu, saray teşkilatını iyi bilen o devir yabancı müelliflerinden birinin yazdığını söylemektedir. Dolayısıyla Süleyman Paşa'nın buradan itibaren hızla yükselerek daha yüksek görevlere getirileceği anlaşılır bir durumdur. Nitekim Dilsiz Tavşan Ağa hizmetinden sonra baltacılar zümresine girmiş, daha sonra da kapıcıbaşı (Süreyya, 1996, V, 1550) ve 31 Ağustos 1669'da çavuşbaşı olmuştur (Abdi Paşa, 2008, 329; OsmanzadeTa'ib, 2003, 123; Şemseddin Sami, 2619).

Süleyman Paşa bu sırada kırk yaşlarında olmalıdır. Akün, iyi yürütülmesi enerjik bir insan isteyen bu göreve getirilmekle Süleyman Paşa'nın geniş bir salahiyyete sahip olduğunu ifade etmektedir. Böylece bütün divan-ı hümayun teşrifatının başı ve idarecisi, oradan çıkan hükümlerin icracısı, mühim devlet muhaberatinin göndericisi ve ulaştırıcı amiri, şeyhülislam ve hükümdarla temaslarını düzenleyen protokol şefi, hariçten payitahta gelenleri kontrol ve İstanbul'dan dışarı çıkarma, 'malikâne' denilen arazi gelirleri ile ilgili muameleler üzerinde teftiş salahiyyetine sahip, vezir-i azam katında görülecek adli işlerin temsilcisi ve nihayet sadrazamın icrai işlerinde onun vekili durumu olan bir makama getirilmiştir (Uzunçarşılı, 1988, 413-7). Nitekim bu görevde iken Fransız elçisi Marquiz de Nointel'in İstanbul'da karşılanması (11 Kasım 1670) ve Edirne'de Sadrazam Köprülüzade Ahmed Paşa'nın huzuruna kabulü (15 Ocak 1671), Boğdan Voyvodası Duka'nın kendisi marifetiyle hapsolunması (15 Ağustos 1672) gibi olaylarda gördüğümüz Süleyman Paşa ayrıca Kubbealtı üçüncü veziri Kara Mustafa Paşa'nın maiyetinde, Lehistan'la imzalanan Bucaş Antlaşması'nın 17 Ekim 1672'de akdinde hazır bulunmuştur (Akün, 1980, 19; Uzunçarşılı, t.y., III, 424; Türkal, 2012, 637-8). Sarı Süleyman Paşa daha bu görevi sırasında Sultan Mehmed'in dikkatini çekmiş ve onun takdirini kazanmıştır. Nitekim adı geçen antlaşmanın gerçekleşmiş olması münasebetiyle kendisine ihsan olunan hil'atle padişah tarafından taltif edilen erkân arasında yer almıştır.²

2.2. Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın Kethüdâsı Olması

Hizmet ve meziyetleri takdir edilen Sarı Süleyman Paşa'ya padişahın Leh Seferi sonrası Edirne'ye dönüşünden (9 Aralık 1672) üç ay kadar sonra, 9 Mart 1673'te sadrazam kethüdalığı tevcih olunmuştur. (Abdi Paşa, 2008, 407; Türkal, 2012, 647; Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 35; Osmanzade Ta'ib, 2003, 123) Raşid (2013, I, 171), Süleyman Paşa'nın, Fazıl Ahmed Paşa'nın kethüdâlığı ile tevcih edilerek büyük bir saygı ve itibar kazandığını ima etmektedir. Bu görevi sırasında devlet ricaline kendini tanıtmaya imkânı bulmuş ve yabancı misyonlarla da irtibat halinde olmuş olan Süleyman Paşa bu sırada Fransa Kralı XIV. Louis'nin kapitülasyonların yenilenmesine dair bir

---

² 1672-1673 yıllarında İstanbul (ve Edirne)'de bulunmasına rağmen Süleyman Paşa'nın ismini zikretmeyen Antoine Galland, bu sırada çavuşbaşı olan Süleyman Paşa'nın padişahın teveccühü ve vezirin hüsnü nazarını elde ettiğini yazmaktadır. Bkz. *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar (1672-1673)*, C.II, Çev. N.S.Örik, Türk Tarihi Kurumu, Ankara, 1987, s.200-1

mektubunu elçi Marquis de Nointel namına Sadrazam Ahmed Paşa'ya takdim etmek üzere Edirne'ye gelen ve paşa tarafından kabulünü temin için kendisiyle temasa geçen sefaret sekreteri, tanınmış oryantalist Petis de la Croix ile de karşılaşmıştır. Bu Fransız şarkiyatçısının kendisinden övgüyle bahsettiği ve ayrıca onun Fransız elçisinden Osmanlı-Avusturya barışı için aracılık yapmasını istediği nakledilmektedir. F. Pétis de la Croix ona devleti buhrandan kurtaracak tek adam gözüyle bakıyordu. Samimi bir görüşme yaptığı Süleyman Paşa'dan takdirle bahseder ve onun meziyetleriyle örülü bir portresini çizer. Edirne'de beş ayı bulan ikameti esnasında aralarındaki münasebeti ilerleten Croix, onunla samimi sohbetlerde bulunduğunu, Türk-Fransız münasebetleri ve Fransız kralı hakkında uzun uzadıya konuştuklarını anlatmıştır.³ (Akün, 1980, 21; Özcan, 2019, 536).

2.3. Mîrâhur-ı Evvel Olması ve Mekke'ye Gönderilmesi

Sarı Süleyman Paşa'ya daha sonra mîrâhurluk görevi verilmiştir. (Abdi Paşa, 2008, 451; Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 78; Türkal, 2012, 677, İszade, 1993, 153) (11 Kasım 1676) Bu görevi sırasında Çehrin Seferi dönüşünde Serdar-ı ekrem olması münasebetiyle Kara Mustafa Paşa'ya padişah tarafından gönderilen hediyeleri takdim etmiş (Yılmaz, 2006, 19) ayrıca sel baskınına uğrayan Kâbe civarının temizlenmesi ve suyollarının tamiri ile vazifelendirilmiştir. (Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 121, İszade, 1993, 171, Osmanzade, 2003, 123, Süreyya, V, 1550, Ata, 2010, II, 166, Şemseddin Sami, 2619) Arafat kenarında bağlı bulunduğu Ayn-u Zübeyde şebekesi ile birlikte Mekke suyolları ve Kâbe'nin etrafı 1681 yılının başında (14 Ocak 1681) yağın çok şiddetli bir yağmurun sebep olduğu sel dolayısıyla kum ve toprakla dolarak mühimce bir hasar görmüştü. İşte bu hadisenin ardından Kâbe etrafının temizlenmesi ve meydana gelen zararın giderilmesi işi kendisine havale olunan Süleyman Paşa 3 Haziran 1681'de deniz yoluyla hareket etmiş ve bu görevi muvaffakiyetle yerine

---

³Antoine Galland gibi bu dönemde (1670-1677 arası) İstanbul'da bulunan İngiltere Kralı II. Charles'ın nezdinde sefaret papazı John Covel, Süleyman Paşa'nın ismini zikretmemektedir. Covel kapitülasyonlar için görüşmek istediği elçinin Edirne'de Vezir-i azam Fazıl Ahmed Paşa'yı ziyaret ettiği ve burada kâhyası tarafından ağırlandıklarını yazmaktadır. Covel kâhya odasında iki saat beklediklerini ve kendilerine kahve ve şerbet ikram edildiğini söyler. Biraz ileride de Reis Efendi ile vezirin kâhyasının ailelerinde vebanın çok yaygın olduğunu, hatta bu iki görevlinin yüzünde veba yaraları olduğunu eklemektedir. Bu kayıta Covel'in kastettiği kâhya (bu kelime aynı zamanda kethüdâ anlamına gelir) Süleyman Paşa olması yüksek muhtemeldir. Bkz. *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü (Saray, Merasimler, Gündelik Hayat)*, çev. Nurten Özmelek, Dergay Yayınları, İstanbul, 2017, s. 191-2

getirerek geri dönmüştür (Raşid, 2013, I, 217-220, Akün, 1980, 9-10, 21-2). Döndükten sonra da bu görevini devam ettirmiştir (Osmanzade Ta'ib, 2003, 123).

Majer, Kara Mustafa Paşa'nın onu sultanın yanından uzaklaştırmak için Mekke'ye gönderdiğini yazmaktadır. Fakat Süleyman Paşa başarılı bir şekilde geri döndükten sonra o zamana kadar olduğu gibi yine padişahın teveccühüne mahzar olmuştur (Majer, 2015, 25). Bu sırada Mustafa Paşa Avusturya seferinin hazırlıkları için İstanbul'dan ayrılmış ve Sarı Süleyman Paşa ise -ki Hammer'e göre (2010, 1787) o bu sefere başından beri karşıydı- onu takiben kışı geçirmek ve sefer hazırlıklarını takip etmek üzere Edirne'ye (7 Aralık 1682) gelen ve aynı yılın ilkbaharında Belgrad'a (3 Mayıs 1683) geçen Sultan Mehmed'in yanında bulunmuş; bu sırada mîrâhurluk görevine haseki sultan kethüdâlığı da eklenmiştir. Edirne'den hareket hazırlıkları sırasında padişah tarafından Musyafa Paşa'ya hediye edilen atlar onun vasıtasıyla iletilmiştir. Sultan Mehmed ordu ile Belgrad'a vardığında Haseki Sultan'ın çadırdan şehirdeki saraya yerleşmesi sırasında yürüyüş alayının başındadır (Yılmaz, 2006, 39) ve ayrıca Belgrad'da Avusturya seferine hareketinden önce Merzifonlu'ya Kâbe'nin anahtarını vermiştir, Buna mukabil Merzifonlu tarafından samur kürkle taltif edilmiştir (Türkal, 2012, 788; Yılmaz, 2006, 45; Akün, 1980, 23; Aydar, 2022, 286).

2.4. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Mallarını Tespit ve Müsaderesi

Kaynaklar Kara Mustafa Paşa'nın ihtişama düşkün olduğunu, bilhassa yabancı elçilere gücünü göstermek gayesiyle muhteşem saraylara, binlerce hizmetliye ve büyük bir gelire sahip olduğunu yazmaktadır. Jorga, sadrazamlığından sonra yıllık gelirinin 1 milyon altın harcamalarının ise 3 milyon altın olduğunu yazmaktadır (Jorga, 2009, IV, 150). Galland, "yaşam tarzı gayet intizamlıdır" diye yazdığı Kara Mustafa Paşa'nın gelirleri toplamının 243 bin kuruş olduğunu ve ayrıca onun 250 bin ekülük mücevhere sahip olduğunu yazmaktadır (Aydar, 2022, 480-1). Ahmed Refik (2010, 4), Paşa'nın yıllık gelirinin 243 bin kese olduğunu yazmaktadır ki bu, onun sahip olduğu mal varlığının boyutunu göstermektedir. Diğer taraftan Merzifonlu'nun bu büyük servetin birgün müsadere edileceğini bilmiş olmalıdır ve bu yüzden ölmeden servetinin bir kısmını vakıf eserlerine ve mirasçılara bıraktığı da muhtemeldir (Lamartine, 2008, 783; Mustafa Nuri Paşa, 1992, 308).

Vekayi-i Beç adlı eserde Kara Mustafa Paşa'nın başının kesilmesinden sonra dört gün boyunca muhallefatının defter edildiği ve bu işlemin dördüncü gün

tamamlanmış olduğu yazmaktadır (Yılmaz, 2006, 170). Başını getirmekle görevlendirilerek Belgrad'a giden Başmabeyinci Gazazzade Ahmed Ağa, Paşa'nın serveti arasında bulunan 490 kese nakid parayı ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeni serdara teslim etmiştir (Raşid, 2013, I, 259; Hammer, 2010, VI, 1787). Jorga (2009, IV, 176) ise Kara Mustafa Paşa'nın İstanbul'da herbirinin içinde 500 riyal bulunan 3000 kese varlıklarına el konulduğunu yazar. Çağdaş bir kaynakta, onu destekleyen bir bilgi vardır (Aktemur, 2019, 136). Silahdar ve ondan aktaran Özcan ise Merzifonlu'nun 2500 kese nakid ile 2000 kese mücevheratının, ayrıca Belgrad'daki 491 kese tutan servetinin müsadere edildiğini belirtirse de Sarı Süleyman Paşa'dan bahsetmemektedir (Türkal, 2012, 915-9; Özcan, 2004, 248). Nihayet katlinden sonra İstanbul'daki mallarının tespiti ve müsaderesi Süleyman Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir (Türkal, 2012, 915-9; Defterdar, 1995, 167, İ sazade, 1993, 181). Süleyman Ağa'nın imzasını taşıyan müsadere kayıtlarının özetinde Merzifonlu'nun kethüdası, hazinedarı, reisi vb. tüm çalışanlarının da sorgulanması neticesinde nukud, mücevherler ve el konulan diğer eşyalarla birlikte toplam 2576 kese 433 kuruş parasının olduğu ortaya çıkmıştır. Söz konusu paranın 77 kesesi tersanede devam eden kalyon inşaatı için tersaneye teslim edilmiş, kalan para hazineye aktarılmıştır (Pantık, 2021, 40, 228; Aydar, 2022, 479 vd.).

2.5. Ağa İktanPaşa İğa: Sarı Süleyman Paşa'nın Lehistan Serdarlığı

Süleyman Paşa Mekke'deki görevini başarıyla yerine getirmesi ve Kara Mustafa Paşa'nın mallarının müsaderesi ile padişahın takdirini kazanarak üçüncü vezirlikle rikâb kaymakamlığına getirilmiş (Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 171) (27 Ocak 1684) ve Babadağı'na vali olarak atanmıştır.⁴ (19 Mart 1684) Süleyman Paşa'nın ilk icraatı, aynı gün Silahdar Şahin Mustafa Ağa'yı kendi yerine mîrâhur tayin etmek olmuştur (Hammer, 2010, 1788; Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 172). Süleyman Paşa ayrıca kethüdası Boşnak Recep Ağa'yı da kapıcılar kethüdalığına getirmiştir. Hammer'e göre garip bir şekilde kudret ve itibar kazanan Süleyman Paşa, kubbealtı veziri olmasından iki ay kadar sonra bu sırada Özi havalisinde akın ve yağmalarda bulunan Lehlerin Kamaniçe ve Boğdan'a taarruz için hazırlık yaptığı haberinin

⁴ Bkz. Özcan, a.g.m., s.536, Akün, a.g.m., s.24-5, Hammer, VI, s.1788, *Netayic-ül-Vukuat*, I-II, s.286, Süreyya, V, s.1550, Ata, II, s.166, *Zeyl-i Fezleke*, s.919, *Tarih-i Râşid*, I, s.263, *Tarih-i İ sazâde*, s.186, *Hadikatü'l- Vüzera*, s.123, Şemseddin Sami, IV, s.2619

alınması üzerine Sadrazam Konağı'nda toplanan bir meclis tarafından müstakil ve muktedir bir serdar gönderilmesi tavsiye ve re'yi ile Özi serdarlığı ile Leh cephesine tayin olunmuştur (Türkal, 2012, 922; Akün, 1980, 26-7; Cezar, 1960, 2177; Uzunçarşılı, t.y., 458-9). (31 Mart 1684) Öztuna, onun Merzifonlu'nun katlinde iş birliği ettiği Kara İbrahim Paşa tarafından, bu işbirliğinin ödülü olarak vezir ve daha kıdemli vezirler varken kaymakam yapıldığını yazarsa da biraz ileride padişahın yanından uzaklaştırılmak için Lehistan serdarı yapıldığını da eklemektedir (Öztuna, 1983, 101-6).

Süleyman Paşa bu aşamada Eflak ve Boğdan voyvodalarının durumuyla yakından ilgilenmiş, Demetrius yerine Constantin Kantemir'in Boğdan beyi olmasını ve Erdel Kralı Apafy'nin elçisinin padişahın huzuruna çıkarılmasını sağlamıştır. Süleyman Paşa, Bu arada Kırım halkından gelen talepleri merkeze iletmesinin ardından Gazi Giray'ın yerine atanan Selim Giray'ın padişahın huzuruna çıkmasını aracılık etmiştir (Türkal, 2012, 926-8; Hammer, 2010, 1789; Demir, 2006, 15-6). Kantemir Süleyman Paşa'nın Leh cephesindeki başarısına işaret eder ve onun bu sırada Eflak ve Boğdan işlerini yoluna koymak niyetinden bahseder. Kantemir'e göre Süleyman Paşa sınırların genişletilmesindenense savunmanın daha akıllıca olduğunu düşünmekte ayrıca güvensiz bir düşünceyle Alman imparatoru ve Rus çarıyla da mektuplaşarak barış zemini aramıştır (Kantemir, 1980, III, 85). Süleyman Paşa yola çıkmadan önce orduyla Sultan Mehmed'in önünde geçit töreni yapmış, padişah tarafından Alay Köşkü'nde kabul edilmiş ve seraserli kürk ile taltif edilmiştir (Türkal, 2012, 922). Daha sonra da -İsazâde'nin ifadesiyle- *şevket ü dârât ile* yani debdebeli bir merasimle yola çıkmıştır (İsazade, 1993, 187). Kırım hanı Selim Giray da Süleyman Paşa'nın yanında sefere memur edilmiş ve İshakçı'da onunla görüşmüştür (Defterdar Mehmed Paşa, 175-6; Hammer, 2010, 1789; Jorga, 2009, 179).

Uzunçarşılı (OT, III, 474) bu sırada Lehistan elçisi Proski vasıtasıyla Lehistan kralına sulh teklif edildiğini, Hammer de (2010, VI, 1796) Kara İbrahim Paşa'nın Lehistan ile barış yolları aradığını, Lehlilerin barış teklifini cevapsız bırakmaları üzerine Leh elçisi [Proski]'yi bu sırada İshakçı'da olan Süleyman Paşa'nın yanına gönderdiğini yazar. Daha önce de belirtildiği gibi o Lehistan ile yapılan 1672 Bucaş Antlaşması'nı akdeden heyetin içerisindeydi ve on iki yıl sonra bu sefer, Leh cephesi

seraskeri olmuştu. Fakat Süleyman Paşa'nın Lehistan ile barış müzakerelerinde ne derece rol oynadığı hakkında bilginiz yetersizdir.

Süleyman Paşa o sırada Leh kuvvetlerinin Özi hududuna yaklaşması üzerine merkezden askerî yardım talep etmiştir (Türkal, 2012, 930-1; Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 178; İsayade, 1993, 188; Cezar, 1960, 2177; Uzunçarşılı, t.y., 473-4). Mehmed Râşid Efendi, Babadağı cânibinde ser'asker olan Süleyman Paşa tarafından "*ziyâde asker iktizâ eylediği arz u i'lâm*" olunca eski Gümrük Emni ve Haseki Sultan kethudâsı el-Hac Hüseyin Ağa'nın vezirliğe getirilerek Rumeli'den nefir-i âmm ile asker topladığını yazmaktadır (Raşid, 2013, I, 266). Ayrıca Babadağı'nda bulunan Süleyman Paşa'ya 220 yük (22 milyon) akçe gönderilmiştir (Hammer, 2010, 1789; Raşid, 2013, I, 280). Süleyman Paşa ile Selim Giray'ın müşterek ordusu bu sırada Kamanıçe'yi kuşatmakta olan Jan Sobieski'nin kuvvetlerine büyük bir zayıf verdirerek çekilmesini sağlamıştır (Raşid, 2013, I, 273; Kantemir, 1980, 86-7). Böylece Lehler kırk günlük kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmış ve Süleyman Paşa da Babadağı'na çekilmiştir. Bu seferi etraflıca anlattığı mektubu Edirne'de (5 Kasım 1684) arzolanduğunda Sultan Mehmed, bu muvaffakiyetinden dolayı takdir ve memnuniyetini bildiren bir hatt-ı hümayun ve kıymetli hediyeler göndererek kendisini ve maiyetini taltif etmiştir (Uzunçarşılı, t.y., 475; Hammer, 2010, 1794; Jorga, 2009, 179; Cezar, 1960, 2177 vd.).

Öztuna'ya göre (1983, 106, 110) Süleyman Paşa askerlikten anlamadığı için gerçek sevk ve idare Kırım Hanı'nın elindeydi ve tek teselli noktası, maiyetinde Selim Giray gibi muktedir bir kumandanın bulunmasıydı. Ne ki gerek Silahdar ve ondan iktibasla İnalçık gerekse diğer yazarların yazdığı gibi Kuzey savaşlarında Kırım Tatarlarının- bilhassa Selim Giray'ın- rolü gözardı edilmemektedir (İnalçık, 2021, 246-8) Neticede Leh kuvvetleriyle yapılan savaşlarda Selim Giray idaresindeki Kırım kuvvetlerinin de desteğiyle elde ettiği başarılar, Sarı Süleyman Paşa'nın yıldızının parlamasına sebep olmuştur.

Kışı Babadağı'nda geçiren Süleyman Paşa ertesi yıl yine Selim Giray birlikleriyle buluşarak (9 Temmuz 1685) Lehler'le yapılan savaşta da başarı sağlayınca şöhreti daha da artmıştır (Özcan, 2019, 536; Hammer, 2010, 1800; Kantemir, 1980, 100-1; Arık, 2005, 230-1).(11 Ekim 1685) Bu sefer sonunda yine Babadağı'na dönen Süleyman Paşa'nın gönderdiği fetihname (6 Kasım 1684) sadrazam tarafından

padişaha telhis edilmiş, Sultan Mehmed de seferi başarılı bir şekilde yürüttüğü için kendisine -ve Selim Giray'a- yine bir hatt-ı hümayunla birlikte bir kürk ve mücevherlerle süslü bir kılıç gönderip, sevinç ve tebriklerini iletmiştir (Türkal, 2012, 1004; Majer, 2015, 26; Akün, 1980, 28-9). Böylece Jan Sobieski'nin Kutsal İttifak içerisinde olarak emellerine ulaşma stratejisi başarısızlıkla sonuçlanmış, 1686 ve 1687 yıllarındaki girişimleri ve son Kamanıçe kuşatması da sonuçsuz kalmıştır (İnalçık, 2021, 248-254). Süleyman Paşa ise yine muzaffer bir şekilde geri dönmüştür.

İnalçık, başka cephelerde ve özellikle Macaristan'da büyük yenilgilere uğranıldığı bir sırada Kuzey Cephesi'nden gelen bu zafer haberinin İstanbul'da büyük bir sevinç uyandırmış olduğunu ve bundan hemen sonra da Serasker Süleyman Paşa'nın sadrazamlığa getirildiğini yazar. İnalçık ayrıca, Kırım'a geri dönen Selim Giray'a kapıcıbaşı Müezzîn Mustafa Ağa ile "mü'ebbed hanlık beratı" ve birçok değerli hediyeler gönderildiğini, Osmanlıların Kuzey'den gelen tehlikelerin önlenmesinde Kırım kuvvetlerinin büyük bir rol oynadığını anlamış olduğunu da eklemektedir (İnalçık, 2021, 249).

Sonuç olarak, çok kötü bir asker olduğunu söyleyen ve Leh cephesindeki başarıları Selim Giray'a bağlayan kimi tarihçilerin aksi görüşüne rağmen Süleyman Paşa kamuoyunda büyük bir üne kavuşmuştur. Akün'ün ifadesiyle, sonraki zamanlarda hakkında söylenenler ne olursa olsun, ardarda kazandığı muvaffakiyetler Süleyman Paşa'ya büyük bir şan temin etmiş, onu, imparatorluğun o sıralar en mümtaz siması durumuna getirmiştir. Fakat aşağıda da belirtileceği gibi Süleyman Paşa'nın kazandığı bu şöhret ve onun kamuoyunca mükre layık görülmesi doğal olarak mevcut sadrazamı rahatsız edecektir. Nitekim bu son başarıları sadrazamın kıskançlığına yol açınca onun hedefi haline gelmiş ve Kara İbrâhim Paşa onu ortadan kaldırmanın yollarını aramaya başlamış ve onu Leh cephesindeki ününü kaybetmesi için Avusturya cephesine göndermek istemiştir (Akün, 1980, 28; Kantemir, 1980, 103-7). Kara İbrahim Paşa'nın bu niyetinden saraydaki adamı Kızlarağası Yusuf tarafından haberdar olan Süleyman Paşa Edirne'ye çağrılacak önce sadaret kaymakamı (Türkal, 2012, 1005-6; İszâde, 1993, 194, 7) (26 Kasım 1685) sonra da sadrazamlığa getirilecektir.⁵ (18 Aralık 1685)

⁵Sarı Süleyman Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesine ilişkin bkz. *Zeyl-i Fezleke*, s.1022-3, *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi*, s.138-9, *Zübde-i Vekayîât*, 212, *Târih-i Râşid*, I, s.289, *Tarih-i İszâde*, s.197-

3. Sadrazam Sarı Süleyman Paşa ve Faaliyetleri

3.1. Sadrazamlık Makamına Gelmesinde Etkili Olan Amiller

Süleyman Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesinde farklı etkenlerden bahsedilebilir. Ne ki yabancı kaynaklar bu sırada mühür için padişahın damadı Musahip Mustafa Paşa ile Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa dışında üçüncü bir aday olarak Süleyman Paşa'nın ismini zikrederler. Fakat Jorga'ya (2009, 176) bakılırsa her üçü de bu görevi reddetmiştir. Majer'in (2015, 25) yabancı bir rapora dayanarak yazdığına bakılırsa Süleyman Paşa akıllı ve zeki oluşu nedeniyle bu makama getirilmiştir. Süleyman Paşa, saraya girmesinden itibaren aldığı görevleri başarıyla yerine getirmesinden dolayı itibar kazanmıştı. Nitekim çavuşbaşı iken Bucaş Antlaşması'nın akdinde yer alan heyetin içerisinde olması, Mekke'de suyollarının tamirindeki muvaffakiyeti ve Merzifonlu'nun mallarının müsaderesi gibi girişimlerinden dolayı Sultan Mehmed'in sevgi ve takdirini kazanmıştır. Bunun dışında bir başka sebep de zor malî şartlara rağmen askere ulûfe verilmesinde gösterdiği başarısıdır (Özcan, 2019, 536). Ayrıca Lehistan cephesindeki başarıları ve İbrahim Paşa'nın sefere çıkmakta isteksiz davranması da bu atamada önemli bir etken olmuştur. Kara İbrahim Paşa'nın niyetinden Darüssaade Ağası Yusuf vasıtasıyla haberdar olan Süleyman Paşa Edirne'ye gelerek Viyana bozgunundan sonra orduda başlayan dehşet ve paniğin ancak padişahın veya sadrazamın bizzat cephede bulunmasıyla giderileceğini söylemiştir (Özcan, 2000, 329; Cezar vdl., 1960, 2171). Bu arada İbrahim Paşa'ya itimadı azalan Sultan Mehmed'in kendisine sadrazamlığı vaadettiğini de unutmamak gerekir. Ayrıca yakın dostu Yûsuf Ağa'nın da bu atamada etkili olduğu güçlü ihtimaldir (Özcan, 2019, 536; Özcan, 329, 2000). Son olarak *Vekâyi-i Viyana* adlı bir eserde geçen farklı bir bilgi, onun sadrazam olmasında müneccimlerin rolüne vurgu yapmaktadır (Ateş, 2015, 131-2).

3.2. İlk İcraatları

Sarı Süleyman Paşa'yı askeri yetenekten yoksun olarak niteleyen yerli yazarların aksine yabancı müellifler onun devlet idaresi ve ordu işlerini birlikte yürütecek kapasitede bir sadrazamın vasıf ve meziyetlerine sahip olduğunu iddia

---

8, Özcan, a.g.m., s.536, Akün, a.g.m., s.30, Danişmend, III, s.461, Uzunçarşılı, III, s.468-9, Jorga, IV, s.187, *Netayic-ül-Vukuat*, I-II, s.286, *Hadikatü'l-Vüzerâ*, s.123, Süreyya, V, s.1550, Şemseddin Sami, IV, s.2619, Hammer, VI, 1802, Kantemir, III, 106 vd.

ediyorlardı. Daha önce de belirtildiği gibi bu yazarlar, o zamana kadar hiçbir mağlubiyete uğramamış Süleyman Paşa'nın, devleti içinde bulunduğu buhrandan kurtarabilecek tek insan olarak görüldüğünü belirtmişlerdir (Akün, 1980, 32-3). Nitekim Süleyman Paşa ilk başlarda gayet işbilir şekilde girişimlerde bulunmuş ve birtakım tedbirler almaya çalışmıştır. Sefere çıkmadan önce, geride kendine rakip olacak birini bırakmayarak yakın adamlarından Boşnak Recep Ağa'yı kubbealtı vezirliği ile sadret kaymakamlığına getirmiştir. Ayrıca onun saraydaki yakın adamlarından biri olan Darüssaade Ağası Yusuf aracılığıyla doğrudan doğruya padişahın elinden çıkma, kendisine sınırsız yetki veren ve hayatını garanti altına alan bir kâğıt aldığı da rivayet edilmektedir (Hammer, 2010, 1803; Akün, 1980, 34-5; Özcan, 2019, 536).

Süleyman Paşa mührü alır almaz ilk iş olarak selefi İbrahim Paşa'yı Rodos'a sürgün ettirmiş ve onun tarafından tutuklanan Macar Prensi İmre Tököli'yi serbest bıraktırp el konulan mal varlığını iade ettirmiş (Kantemir, 1980, 108; İnalçık, 2021, 539, Dn.5) ve Erdel Kralı Mihaly Apafiy'yi kontrol altında tutmak için Yanova'ya göndermiştir (Hammer, 2010, 1803). Süleyman Paşa, bir yandan sefer hazırlıklarını sürdürürken bir yandan da yabancı elçilerle dostluk ilişkilerine önem vermiş, bu arada maliyeyi güçlendirerek askerinin maaşının düzenli verilmesi için çaba göstermiştir (Aktemur, 2019, 136). Kaymakam iken tanıştığı Venedik Balyosu Donado ile iyi ilişkiler kurmuş olan Süleyman Paşa'nın sadrazam olarak sıradan olmayan diplomatik düşünceler ve girişimleri onun siyasetinin bir parçası olmuştur. Lehistan'ı Leopold ile ittifakından koparmak için padişaha Kamanice Kalesi'ni yerle bir etmeyi önermişse de padişah bu öneriyi kabul etmemiştir. İmparatorun Moskova'yla görüşmelerini bozmak ve onu kazanmak için Caraffa'ya gönderdiği bir yazıda barıştan söz etmiş, Tököly'nin kendisine teslim edilebileceğini ve gerekirse başka tavizler de verilebileceğini ima etmiştir. Saray Harp Merkezi başkanı Markgraf Hermann von Baden, Bavyera Elektörü Max Emanuel ve Lothringen Dükü Karl ile de yazışmalarda bulunmuştur. Payitahttaki açlıkla baş etmek için İngiliz ve Hollandalı tacirlerin yardım etmelerini sağlamıştır (Majer, 2015, 25-6). Hammer (2010, 1803), “..hareketleri, onun bir hükümet başkanının savaş ve iç idare bakımından gerekli çalışma ve kabiliyetleri nefsinde topladığının ispatı oldu.” dediği Sarı Süleyman Paşa'nın ilk icraatlerine dair şunları yazar:

“Defterdara ordu birliklerinin zamanı gelmiş olan üç aylık ücretlerini ödemesini emretti ve hazinenin içinde bulunduğu imkânsızlık durumunda ödemelerin yapılabilmesi için tedavüldeki paraları yüz onsuna kırk ons bakır karıştırılmış bir halitadan gümüş sikkelerle değiştirdi. Sultan, açılacak seferin masraflarını karşılamak üzere özel hazinesinden 2000 kese yi veziriazamın emrine verdi. Süleyman Paşa ince bir politika uyguluyor, herkesi bilhassa kâhya olarak Köprülü Ahmed Paşa’yı bulundurduğu Macaristan’ı, isyanla kaynaşmasına rağmen, güzel sözlerle idare ediyordu. Yine bu politikaya uygun olarak Leh elçisi Proski’yi son derece nazik sözlerle kovarken kendisine güzel bir at hediye etmekten de geri kalmadı. Rusya’nın kendisine verdiği kırk üç esir yurda döndü, bu sıralarda Kazak murahhaslar mektuplar ve hediyelerle geldiler, Sultan’ın huzuruna kabul edildiler; bunlara ziyafetler ve kaftanlar verildi. Kutsal mezarın Katoliklerin nezaretine bırakılması yolunda önceki elçinin talebini yenileyen Fransız Elçisi Girardin, bu hususta Vezir-i azam’ı ikna edemedi, bununla beraber vezir-ı azamdan Galata’daki Saint Benoit Kilisesi’nin yeniden inşası müsaadesini aldı. Milo’daki kilisenin tamiri ve Beyoğlu’ndaki Saint Louis Şapeli’nin maşatlığına ölülerinin gömülmesi izni de verildi. Süleyman Paşa Suriye Valiliği’ne selefinin kâhyası ve efendisiyle aynı adı taşıyan İbrahim Paşa’yı vezirlik rütbesiyle getirdi. Çanakkale’de ölen gözde Mustafa Paşa’nın yerine üç tuğlu paşa rütbesiyle Mısır’lı İbrahim Paşa’yı atadı. Mora kumandanı Şahin Paşa gelirini Tırhala Sancağı’nın kırk akça tutan varidatını eklemek suretiyle artırdı. Khios kumandanı olan Köprülü Mustafa Paşa Çanakkale’ye gönderilerek yerine Yeniçeri Ağası Zülfikar Ağa’nın tayini yapıldı. Çolak Hasan Ağa da yeniçerilerin başına atandı. Sabık vezir-ı azam Kara İbrahim Paşa’nın mallarının müsaderesi sırasındaki hizmetlerine mükâfat olarak Baş-mirahur Recep, Edirne’de özengi kaymakamlığına getirildi.”

Hammer (2010, VI, 1807), Süleyman Paşa’nın ordudaki düzenlemelerinden başka, sefer için para toplandığı sırada buna tepki gösteren ulemadan Rumeli Kazaskeri’nin ve yine ulemadan Minkarizade’nin sürgüne gönderilmesinden bahseder ve Minkarizade ile Süleyman Paşa arasındaki çekişmeyi rezalet sahnesi olarak niteler.

Bu hadiseden sonra Şeyhülislam Çatalcalı Ali de azledilmiş ve yeri Rumeli Kazaskeri Anakaravî Mehmed Efendi'ye verilmiştir. Başka ilginç bir hadise ise Süleyman Paşa'nın yakın adamı Kaymakam Recep Paşa'nın Defterdar Ali Paşa'yı azletmek istemesidir ki Süleyman Paşa'nın memnun olduğu fakat Recep Paşa'nın nefret ettiği bu adam azl ve yerine Seyyid Mustafa Paşa defterdar olmuştur. Defterdar Ali Paşa'nın azline şaşırın ve üzülen Süleyman Paşa ona teselli etmek için üç tuğlu paşalık teklif etmiştir. Recep Paşa ise buna engel olamadığından Ali Paşa'yı Çanakkale muhafızlığına atamışsa da bunun Ali Paşa'nın ortadan kaldırılması anlamına geldiğini düşünen Süleyman Paşa, buna fırsat vermemek için onu altı yüz levendiyle birlikte imparatorluk karargâhında alıkoymuştur.⁶

3.3. Serdar-ı Ekrem Olarak Avusturya Seferi'ne Çıkması

Süleyman Paşa, Osmanlı Devleti'nin Kutsal İttifak'a karşı üç cephede mücadele verdiği bir zamanda sadrazam olmuştu. Kaynaklarda Venedik cephesiyle ilgili olarak ciddi bir eylemi görünmese de Lehistan cephesindeki başarılarının, bu makama gelmesinde önemli bir etken olduğundan bahsedilmişti. Sadrazam olmasından sonra ise Avusturya seferinde görülmektedir. Fakat bu cephedeki muvaffakiyetsizlikleri kendisi ile birlikte Sultan Mehmed'in düşüşüne neden olacaktır. Budin'in kaybindan sonra bir bir düşen kale ve şehirleri ile Macaristan'ın elden çıkıp kendisinden sonra da Belgrad'ın kaybına kadar varan bütün bir çöküş ve felaketler silsilesi, birçoklarınınca onun sadaret devresinin bir günah ve eseri gibi değerlendirilir (Akün, 1980, 32).

3.3.1. Budin'in Düşüşü (12 Eylül 1686)

Sarı Süleyman Paşa vaktin kış olmasından dolayı harekete geçmenin faydasız olacağı düşüncesiyle ya da sefer hazırlıklarını merkezde sürdürebilmek için hareket üstü Belgrad'a hemen gitmeyip Avusturya serdarlığına Sarhoş Ahmed Paşa'yı getirtmiş (20 Aralık 1685) ancak padişahın da katıldığı meşveret toplantısında, bizzat kendisinin talebi üzerine serdar-ı ekrem olması kararlaştırılmıştır (Türkal, 2012, 1033;

---

⁶ Hammer bu gelişmelerde kaynak göstermezse de Raşid Tarihi'nden yararlandığı muhtemeldir. Mehmed Raşid ise verdiği bu bilgilerde Süleyman Paşa'nın adını zikretmemektedir. Hamid Efendi Recep Paşa'yla yaşadığı polemikten sonra sürgün edilmiştir. Raşid, bunda Süleyman Paşa'nın dahline dair açıklık getirmez. İkinci meselede de Hammer yanlış olarak Minkarizade'nin ismini zikreder fakat doğrusu onun oğlu Abdullah Efendi'dir. Abdullah Efendi'nin tepki gösterdiği kişi ise yine Recep Paşa'dır. Bkz. *Tarih-i Raşid*, I, s.298-301

Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 214-5; Danişmend, 1972, 461; Uzunçarşılı, t.y., 469). (21 Mart 1686) Burada kendisinden çok şey beklenen Süleyman Paşa'nın Lehlere karşı gösterdiği başarıyı Avusturyalılara karşı da göstermesi, böylece Viyana Bozgunu'ndan sonra kaybedilen prestijin yeniden kazanılması düşünülmüş olmalıdır (Jorga, 2009, 189). Raşid, serdar-ı ekrem tayin olunan Süleyman Paşa'nın derhal sefer hazırlıklarına başladığını ayrıca hazine den sefer masrafları için kendisine 2000 akçe ihsan buyurulduğunu yazar. Süleyman Paşa 19 Nisan 1686 tarihinde Sancak-ı şerifi bizzat padişahın elinden teslim alarak harekete geçmiştir (Raşid Mehmed Efendi, 2013, I, 291-2).

Süleyman Paşa serdar-ı ekrem olarak alışılmışın dışında bir merasimle İstanbul'dan ayrılmış (19 Nisan 1686) ve Belgrad'a hareket etmiştir (Finkel, 2004, 262; Uzunçarşılı, 1988, 254, Hammer, 2010, 1803, Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 216 vd., Türkal, 2012, 1035-6) Burada yaptığı birtakım askeri düzenlemelerden sonra 50 bin kişilik orduyla yola çıkmıştır.⁷(Özcan, 2019, 536) Serdar-ı ekrem Süleyman Paşa Nisan ayı sonlarında Edirne'den hareket etmişse de Osmanlı ordusu ancak düşman Budin'i kuşatma altına aldıktan sonra yetişebilmiştir (İnalçık, 2021, 263). Ağustos başında Ösek köprüsünü geçip Budin istikametine yönelen Süleyman Paşa aynı ayın ortalarında kaleye üç-dört saatlik mesafedeki Hamzabey menziline ulaşmıştır. Budin, iki yıl önce de kuşatılmış fakat kaledekilerin direnci ile kurtulmuştu. Fakat bu seferki kuşatma, büyük bir düşman ordusu tarafından gerçekleşmektedir -ki muhasırlar, çeşitli yazarlarca bir Haçlı Birliği olarak nitelenmektedir (Marsigli, 1934, 233, Hammer, 2010, 1804; Uzunçarşılı, t.y., 470, Öztuna, 1983, 119). Viyana Kuşatması'nda Osmanlı ordularının mağlup olarak geri çekilmesinden Habsburgların -ve diğer Kutsal İttifak devletlerinin- Osmanlıları Avrupa'dan atmak için cesaretlendiklerini unutmamak gerekmektedir.

Nihayet Budin, Haziran başından beri kuşatma altındaydı ve Budin Valisi Abdurrahman Abdi Paşa, Süleyman Paşa'nın yardım için yolda olduğundan cesaretle kahramanca bir direniş göstermiştir. Fakat Süleyman Paşa ondan gelen yardım

---

⁷ Marsigli Süleyman Paşa'nın Viyana muhasarasından sonra o zamana kadar emsali görülmemiş kuvvette bir ordu vücuda getirmiş olduğunu ve bu ordunun yaklaşık 45-50 bin civarında olduğunu yazar. A.g.e., s.234, 283, Krş. J. Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.V, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s.86

çağrılarına, düşmanın kaleyi almasının mümkün olmadığı düşüncesiyle aceleci davranmamıştır. Hamzabey menziline kadar gelmiş, civardaki Lokum Tepesi denilen yere çıkararak düşman ordusunun durumunu seyretmiştir. Süleyman Paşa'nın kuvvetleri daha sonra civardaki Karga Bayırı denilen yere gelmiştir. Bundaki amaç Budin kuşatmasını gevşetmek ve bütün güçleriyle Budin'i savunmakta olan mahsurlara yardım gönderebilmektir. Fakat Süleyman Paşa orayı zabta yanaşmamıştır.⁸ (Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 217-8)

Jorga (2009, IV, 188-9), Abdi Paşa'nın acil yardım talebinde bulunmasına rağmen Sarı Süleyman Paşa'nın burada Tatarları beklemeye karar verdiğini ve 2 Ağustos'ta Han'ın oğlu nihayet geldiğinde, hızına kimsenin erişemediği atlıları derhal Budin'e gönderdiğini yazmaktadır. Zinkesisen'e göre (2011, V, 86) Abdurrahman Paşa, muhasırlara karşı zor duruma düşmesine rağmen Süleyman Paşa'nın güçlü bir orduyla harekete geçtiğini haber alınca direnişini sürdürmüştür. Bu aşamada İstanbul'da padişah başta olmak üzere herkesin Budin'in kurtuluşu için dualar etmesi ve padişah'tan gelen mektuplar (ya da şeyhülislam'dan alınan bir fetva) Abdurrahman Paşa'nın direncini artırmıştır (Hammer, 2010, VI, 1805-6). Süleyman Paşa ise yolda iken Budin'in kuşatma altında olduğunu öğrenerek yürüyüşünü hızlandırmış ve Hamzabey'e kadar hızla hareket etmiş fakat buraya geldikten sonra müdahale etmek için acele etmemiştir. Süleyman Paşa ilk başlarda Budin'in alınabileceğini ihtimal vermemişse de kalenin az sayıda askerle savunulduğunu anlaması üzerine müdahale etmeye çalışmıştır. Bu sırada muhasırlar Süleyman Paşa'ya karşı 40 bin kişilik kuvvetle kalenin güneyine doğru harekete geçmiş ve kaleye yardımcı kuvvet göndermesini önlediği gibi Süleyman Paşa'nın Hamzabey mevkiine kadar çekilmesini sağlamıştır. 1 Ağustos 1687'de Hamzabey'de görülen Süleyman Paşa 14 Ağustos'ta yapılan muharebede üç bin şehit vererek geri çekilmiştir. Bunun üzerine kaleye yardımcı birlik sokmak için 2 bin serdengeçti yazıp göndermiş fakat bunların 1800'ü Horoz Kapısı kısmında karşılaştığı düşmanla yaptıkları çarpışmada şehit düşmüştür. Danişmend bu ilk girişimde kaleye ancak 500 askerin girebildiğini yazmaktadır. İkincisinde ise bu kadarı bile mümkün olmamıştır. Daha sonra Sarhoş Ahmed Paşa,

---

⁸Özcan'a göre burası alınsa düşman oradan kovulabilir ve kaleye yardım gönderilebilirdi. Abdülkadir Özcan, "Macarların Kahraman Düşmanı Son Budin Valisi Abdurrahman Abdi Paşa", *FSM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı:5, İstanbul, 2015, s.444, Öztuna da aynı görüştedir. *A.g.e.*, VI, s.121

emrine verilen üç bin piyade ve yedi bin süvari ile kaleye girmek istediye de 30 bin kişilik düşman ordusu tarafından yenilgiye uğratılmışlardır (Kantemir, 1980, 110-1, Hammer, 2010, 1805; Zinkeisen, 2011, 86; Danişmend, 1972, 461). Böylece Sarı Süleyman Paşa'nın kuşatma altındaki kaleyi kurtarmaya yönelik birkaç girişimi de başarısız olmuştur (14 Ağustos 1686). Nihayet kaleye yardımcı sokmak ve muhasarayı kırmak üzere üç büyük saldırı girişimi de başarısız olmuştur. Süleyman Paşa'nın beceriksizliği ve tereddütleri Budin'in kaderini değiştirmiş ve Abdurrahman Abdi Paşa kahramanca savaşarak şehit düşmüştür. Düşman ordusunun yoğun top atışı altına aldığı kale, özellikle cephanelikteki barutların patlamasıyla oluşan tahrip, kalenin teslim olmasında etkili olmuştur. Budin 2 Eylül 1686'da düşman eline geçmiştir (Türkal, 2012, 1045-7; Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 216-8; Raşid, 2013, I, 293-5, Marsigli, 1934, 233; Jorga, 2019, 189 vd.). Budin'in düştüğü haberi İstanbul'a 27 Eylül'de ulaşmış (İsazade, 1993, 199) ve büyük bir üzüntüye neden olmuştur.

Budin'in Osmanlı kamuoyunca ne kadar önemli ve sembolik bir değere haiz olduğu malumdur. Bundan dolayı Süleyman Paşa, Budin'in düşmesinin müsebbibi olmakla suçlanmış ve daha ileride ayrı bir başlıkta yazılacağı gibi o, yerli yazarların ağır eleştirilerine uğramıştır. Gerçi Budin'in son derece kalabalık ve güçlü bir Haçlı ordusunca kuşatılması, kale muhafızı Abdurrahman Abdi Paşa'nın kuşatmadan önce tımar erbabından para alarak kalede az sayıda -6 bin civarı, Zinkeisen'e göre (2011, 85) 10 bin- muhafız kalmasına sebebiyet vermesi ve kalenin Avusturyalıların hedefinde olmasına rağmen tahkim edilmemesi⁹ (Ateş, 2015, 133; Danişmend, 1972, 462; Cezarvdl., 1960, 2171) gibi sebeplerle bütün sorumluluğu Süleyman Paşa'ya yüklemek doğru olmasa gerektir. Fakat Budin muhafızı Abdurrahman Abdi Paşa'nın yardım çağrılarına rağmen Süleyman Paşa, "*kâfirler Budun'ı almağa kadir olmazlar deyü müsamâha edüp mahall-i mezbûrda karra eylemiş*", yani düşmanın kaleyi alacağına ihtimal vermediğinden müdahalede ağır davranmıştır (Ateş, 2015, 132-4; Danişmend, 1972, 461; Uzunçarşılı, III, 470). Bu tutumu onun korkaklığına (Ata, 2010, 167; Osmanzade Ta'ib, 2003, 123) ve tedbirsizliğine yorumlanmıştır (Ateş, 2015, 134; Aktemur, 2019, 140). Zinkeisen, (2011, 86) Süleyman Paşa'nın Budin'in

⁹ Çağdaş bir kaynakta kalenin bir önceki kuşatma sonrasında yıkılan yerlerinin tamir edilmiş ve sağlamlaştırılmış olmasına güvenilerek eskisinden sağlam olduğu düşüncesiyle istihkam edilmediği yazılmaktadır. *Vekâyi-i Viyana*, s.132-3

kaybını önlemek için tek bir teşebbüste bulunmadığını ve onun beceriksizliği ve tereddütlerinin bu kritik anda Budin'in kaderini belirlediğini yazmaktadır. O sırada Avusturya ordusunda olan Marsigli ise iki yıl önceki kuşatmaya göre muhasırların daha hazırlıklı ve düzenli olduğunu yazar. Marsigli'ye göre Süleyman Paşa gayet kuvvetli bir orduyla Budin önlerine gelmiş, kaleye yardım göndermek için çare ve vasıtalar aramış ve bu uğurda hiçbir şey esirgememiştir. Yalnız bir defa olmak üzere kaleye asker sokabilmiş fakat muhasırlarla muharebeye girmeyi istememiştir. Çünkü muhasırlar rodotlu hat istihkâmları kapalı bulunuyorlardı ve Süleyman Paşa bunlara karşı müşkilat çıkarmaya, erzak ve nakliyat hatlarını kesmeye çalışmışsa da muvaffak olamamıştır (Marsigli, 1934, 233; Kantemir, 1980, 112-3).

Neticede Süleyman Paşa'nın şehri kurtarmak için girişimleri olmuştur (Mustafa Nuri Paşa, I-II, 286) -hatta o, Marsigli'nin ifadesi ile kuşatmanın yarılması için hiçbir şeyi esirgememiştir- ve fakat bunun başarısızlıkla sonuçlanmasından dolayı morali bozulan askerleri, kendisini dinlemeyerek geri çekilmişlerdir. Jorga (IV, s.193), imparatorluğun son umudu diye yazdığı Süleyman Paşa'nın kendi askerlerince terk edilmesine rağmen bölgeye hâkim olan tepeyi tutmayı başardığını yazmaktadır. Fakat şehrin tamamen düşmanın eline geçmesi üzerine geri çekilmek zorunda kalmıştır. Sadrazam Sarı Süleyman Paşa Budin'in düşmesine rağmen makamından alınmamış fakat bir sonraki gelişme olan Mohaç'taki hezimet sonrası büyük bir isyanla karşı karşıya kalmıştır.

3.3.2. II. Mohaç Savaşı (Şikloş Bozgunu)

Budin'in düşmesi üzerine Süleyman Paşa Silahdar'ın ifadesiyle 'yüzü karasıyla' Ösek'e çekilmiştir (Türkal, 2012, 1045-7). Buradan, Eğri Beylerbeyi Vezir Osman Paşa'ya Budin'in kuzeydoğusundaki Hatvan Kalesi'nin boşalttırıp istihkâmlarını tahrip ettirmiş, Segedin muhafazasında bulunan Gürcü Mehmed Paşa'nın yardım çağrılarını üzerine kethüdası Çorumlu Mehmed Ağa ile 6 bin kişilik bir kuvvet göndermiştir. Bu sırada Çorumlu Mehmed Ağa ile Rumeli Beylerbeyi Osmanpaşazade Ahmed Paşa'nın birlikleri düşman ordusuyla yapılan bir savaşta bozguna uğramış ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. 4 bin askerden oluşan küçük bir düşman ordusunun önünden büyük bir telaşla kaçan birlikler Süleyman Paşa'nın ordugâhına gelmişlerdir (Raşid, 2013, I, 295-6). Bu panik havası kısa sürede ordunun tamamına sirayet etmiş, ordu kumandanları askeri sükûnete kavuşturmak ve nizamı

sağlamak için uğraşılsa da onları dinleyen olmamıştır. Bu sırada geri dönerek Segedin'i kuşatmak için çekilmekte olan düşman ordusu, paniğin Osmanlı ordusunun tamamına intikal ettiğini görünce geri dönmüş ve meydanda bırakılan top ve mühimmatla birlikte çok sayıda esir almışlardır. Böylece bu yüz kızartıcı hadiseden sonra Macaristan'da başka kaleler de elden çıkmıştır. Nitekim söz konusu düşman ordusu Segedin'e dönerek kaleyi vire ile teslim almışlardır (Marsigli, 1934, 165, 234; Ateş, 2015, 135-7). Segedin'den sonra Şimotorna, Şikloş, Peşuy, Segedin, Kapoşvar gibi kaleler de elden çıkmıştır. Segedin'i kurtarma girişimi de başarısız olunca ordu önce Varadin'e ve akabinde Belgrad'a gelmiştir.¹⁰

Varad, Eğri, İstolni-Belgrad, Tımişvar gibi bazı kaleler hala dayanmaktaysa da İnalçık'ın da ifade ettiği gibi artık Osmanlıların Macaristan'da tutunamayacakları anlaşılıyordu (2021, 263-4). Bunu gören Süleyman Paşa Belgrad'da iken barış için girişimlerde bulunmuştur (Jorga, 2009, 190). Süleyman Paşa Baden markgrafi Ludwig'e gönderdiği mektuplarda, padişahın aradaki münasebetlerin sulhe bağlanmasına rızası olduğu, iki tarafca bunun esaslarını tespit etmek üzere karşılıklı temsilciler yollanabileceği, Viyana konseyi sulh akdi hususunda söz verdiği takdirde Tökeli İmre'nin Avusturya'ya iade edilebileceği söylemekteydi (Akün, 1980, 41; Hammer, 2010, 1806, Uzunçarşılı, III, 512). Zinkeisen, Osmanlıların Macaristan'ın tamamını kaybetmemek için savaşı mümkün olduğunca hafif şartlar içeren bir barışla sona erdirmek düşüncesinde olduğunu yazar. Fakat Süleyman Paşa'nın Baden markisine gönderdiği barış teklifleri kaale alınmamıştır. Çünkü bu mektuplar belirsiz ve iki anlamlı hazırlanmışlardı ve Osmanlıların bir taraftan da savaş hazırlıklarına devam etmesi zaman kazanmaya yönelikti. Ayrıca kazanılmış bir kez adım atılan zafer yolunda devam etmek gerektiğini düşünenler üstün gelmişti. 1687 sefer hazırlıklarına kıştan başlanmış, fakat ordu henüz yola çıkmadan Süleyman Paşa bu kez I. Leopold'a bir mektup yazmıştır. Ancak artık ricacı olmak istemeyen Habsburg'lar şimdi Osmanlılar kadar diplomatik inceliklerle ilgilenebileceklerini göstererek, böylesi mektupların Padişah'tan İmparator'a yazılmazsa hiçbir değerleri olmayacağı itirazını

---

¹⁰ Budin'in elden çıkmasından sonra Macaristan'daki başka kalelerin düşman eline geçmesi hususunda Bkz. *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, IV, s.2173-4, Uzunçarşılı, III, s.471, Zinkeisen, V, s.87, Kantemir, III, s.113-6, *Zübde-i Vekayiât*, s.219 vd., *Tarih-i İszâde*, s.200, *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi*, s.140, *Vekâyi-i Viyana*, s.135 vd.

getirdiler. Ayrıca bir mektubun ciddiye alınması için, bunun Sadrazam ve diğer hükümet üyelerinin imzalarıyla da onaylanması gerekirdi. Kutsal Birlik devletleri kendi aralarında Osmanlı ile tek tek anlaşma imzalamamakta anlaşmışlardı. Avusturya, Osmanlı Devleti'nin Macaristan'dan tamamen çekilmesini istiyordu (Zinkeisen, 2011, 87; Finkel, 2014, 261).

Bir buçuk asır Osmanlı egemenliğinde olan Budin'i almalarından dolayı Avusturyalıların barış tekliflerine sıcak bakmamaları gayet normal bir durumdur. Ne ki Budin'i almış olsalar da ağır zayıat veren Avusturyalılar kışı Macaristan'ın diğer kısımlarını da almak üzere sefer hazırlıklarıyla geçirmişlerdir. Süleyman Paşa ise Belgrad'da birlikleri düzene sokmakla meşgul olurken İstanbul'da da sefer için para (imdad-ı seferiye) ve asker tedarikine (nefir-i amm) girişilmiştir.¹¹ Dahası padişah, saray hazinesindeki mücevherleri sattırması ve 500 kese vermiştir (Hammer, 2010, 1806-7; Kantemir, 1980, 131). Burada hazinenin boş ve bütçenin açık verdiğini unutmamak gerekir. Ne ki Süleyman Paşa'nın Avusturya cephesinde olduğu 1687-1688 senesi bütçe açığı yaklaşık 200 bin akçe kadardır (İnalçık, 2022, 6-7). Bu durumda devletin en önemli meselesi savaş masraflarını, yani cephedeki askerin maaş ve lojistik ihtiyaçlarını karşılamak olmuştur.

Marsigli (1934, 283) ise, "şuna dikkat eylemelidir ki bu orduda büyük bir miktarda olarak lüzum ve faidesi olmayan birçok efrat bulunmaktadır" diye yazmaktadır ki Süleyman Paşa asker ocağı ile ilgisi olmayan çapulcuların ordudan temizlenmesine, suistimal yollarının önlenmesine gayret ederek orduyu düzene koyma çalışmıştır (Raşid, 2013, I, 298). Ahmet Refik (2010, 53) her ne kadar Süleyman Paşa'nın orduyu çapulcu takımından temizlemek üzere yaptığı sayımı akıllıca bir davranış olarak değerlendirir ve bu Süleyman Paşa'nın ıslahatçı yönünü gösterirse (Özcan, 2019, 537) de bu girişim askerin tepkisine ve kendisine yönelik bir isyana neden olacaktır.

---

¹¹ Süleyman Paşa'nın orduyu düzene sokmak ve ordunun asker ve para ihtiyacının karşılanmasına yönelik girişimler için Bkz. Uzunçarşılı, III, s.486-7, Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, II, s.194, 471, Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, s.302, *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi*, 141, Finkel, *a.g.e.*, s.261-2, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, IV, s.2185-6, Jorga, IV, s.194-5, Akün, *a.g.m.*, s.40-1, Kantemir, III, s.131-2, Hammer, VI, s.1807, *Zübde-i Vekayiât*, s.221-3, *Târih-i Râşid*, I, s.297-8, *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi*, 150, *Anonim Osmanlı Tarihi*, Haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara, 2000, s.1, Marsigli, *a.g.e.*, s.283, Ayrıca 1686-1687 Atik Şikayet Defteri'nde buna ilişkin hükümler vardır. İhtiyaç duyulan para için Bursa Kadısı'na yazılan hüküm için AŞD, h.517'den aktaran Demir, *a.g.t.*, s.374-5, Aynı konuda başka bir hüküm AŞD, h.529, *A.g.t.*, s.382-3, AŞD, h.553, *A.g.t.*, s.393-8

Süleyman Paşa Belgrad'da eyaletlerden gelecek kuvvetleri¹² beklerken Avusturyalıların Ösek'i kuşattıklarını haber almış Anadolu'dan ve merkezden gelen askerlerle güçlenen Osmanlı ordusuyla tekrar Ösek'e hareket etmiştir.¹³ Hatta Valpo Kalesi civarında Avusturya ordusunu mağlup ederek geri çekilmelerini sağlamıştır (Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 226-7; Kantemir, 1980, 132; Hammer, 2010, 1807, Zinkeisen, 2011, 88, Jorga, 2019, 190-1, Danişmend, 1972, 462-3). Zinkeisen (2011, 87) Süleyman Paşa'nın Ösek'te sağlam bir ordugâh kurduğunu ve saldıran Avusturyalıların 1000 kadar kayıp vererek geri çekildiğini yazmaktadır. Marsigli'nin (1934, 202-4) aktardığı üzere Süleyman Paşa daha önce düşmanın saldıracağı mevkilere siperler kazdırmış ve tüfekli askerler yerleştirmiş, toplar dizdirmişti. Avusturyalılar köprüyü geçerek siperlere yaklaşınca bütün toplara aynı anda ateş ettirmiş ve askerlerde tüfeklerle bu atışları desteklemişlerdir. Beklemedikleri bu saldırı karşısında neye uğradığını şaşırarak Avusturyalılar 6 bin kayıp vererek geri çekilmişler ve ormana kaçmışlardır. Aynı gece yapılan muharebede 3 bin kadar Hırvat kılıçtan geçirilince hayatta kalanları geri çekilerek köprüden Mohaç ovasına doğru kaçmışlardır (Türkal, 2012, 1071; Ateş, 2015, 139).

Hammer (2010,1808) birkaç gün sonraki Mohaç felaketinden hemen önce Ösek'te kazanılan başarıları kutlamak için İstanbul'da Allah adına kurbanlar kesilmiş olduğunu ve şükran dualarının edildiğini yazmaktadır. Sarı Süleyman Paşa, Ahmet Refik'in (2010, 55) küçük bir galibiyet olarak nitelendirdiği bu savaşa olduğundan fazla değer atfetmiş ve büyük bir sevinçle imparatorluk ordusunun geri çekilişinden, düşmanın kendini mağlup edilmiş ve zayıflatılmış hissettiği sonucunu çıkarmıştır.

---

¹² Segedin'e saldırma hazırlığındaki düşmana karşı Süleyman Paşa kethüdası Mehmed Ağa'ya katılmak üzere asker tedariki için Tuna'nın her iki tarafındaki kadı ve diğer devlet ricaline gönderilen fermanlar için Bkz. AŞD, h.318'den aktaran Demir, *a.g.t.*, s.287, Sivas Valisi Sarhoş Ahmed Paşa'nın Şikloş Kalesi muhafazasına memur ve kale askerlerine başbuğ olmasına dair hüküm için Bkz. AŞD, h.356'dan aktaran Demir, *a.g.t.*, s.300-1, Mora Seraskeri İsmail Paşa'ya yazılan hükümde de Avlonya'daki bazı askerlerin Süleyman Paşa'ya gittiğinden adı geçen yerin muhafazası için gerekli tedbirin alınması emredilmiştir. AŞD, h.382'den aktaran Demir, *a.g.t.*, s.314, Asker tedariki için Cebekoğlu Mehmed'e gönderilen hüküm AŞD, h.431'den aktaran Demir, *a.g.t.*, s.340-1, Çıldır Beylerbeyi Yusuf ile ilgili eyalet sancakbeyi ve kadılarına gönderilen hüküm AŞD, h.604'den aktaran Demir, *a.g.t.*, s.420, AŞD, h.669, *A.g.t.*, s.443, Eflak Voyvodası Şerban'a Avusturya Seferindeki Süleyman Paşa'ya dahil olması hakkında hüküm için AŞD, h.85'den aktaran Demir, *a.g.t.*, s.201-2, Yine AŞD, h.182 için Demir, *a.g.t.*, s.242, AŞD, h.432, *A.g.t.*, s.341

¹³ Süleyman Paşa burayı saldırıya açık gördüğü için tahkim etmişti. Süleyman Paşa'nın Ösek'i tahkim etmesi hususunda Bkz. *Vekâyi-i Viyana*, s.139, *Zübde-i Vekayîât*, s.229, Bir hükümde Süleyman Paşa'nın Belgrad'dan düşman üzerine hareketinden sonra Varadin'den Ösek'e kadar olan kazalardaki köprülerin tamir edilmesi istenmiştir. AŞD, h.835'den aktaran Demir, *a.g.t.*, s.512

Zigetvar Muhafızı'na zafer sevinciyle yazdığı bir mektupta¹⁴, düşmanın Ösek'e saldırdığını ama üç günlük muharebeden sonra geri püskürtülüp geri çekildiğini bildirmiş; şayet düşman onun bölgesine gelecek olursa akıllı ve cesurca hareket etmesini ve ayrıca o da muhtevalı bir mektupla olanları Kanije'ye bildirsün ki oradakiler de düşmanın mağlubiyetinden haberdar olsunlar ve kendilerini düşmandan öç almaya hazırlasınlardı.

Sarı Süleyman Paşa bu gelişmeden hemen sonra yapılan istişarede alınan karara rağmen Mohaç Ovası'na doğru kaçan Avusturya birliklerini takip ettirmiştir (Majer, 2015, 28-9). Nitekim o söz konusu galibiyet sonrası harekât tarzını görüşmek için otağında yapılan toplantıda düşmanın takip edilmesinde tehlike gören tecrübeli erkânın, geri çekilen düşmanın ardından bir miktar süvari çıkarılması, ordunun ise esas kısmı ile Ösek'te kalması ve buranın tahkimine çalışması yolundaki tavsiyelerini başlangıçta kabullenmişken, bu fikir ve tavsiyeleri kendisinin büyük bir zafer elde etmesini istemeyenlerin kıskançlığına hamleden adamlarının sözlerine uyarak Drava'nın öbür yakasına geçip Mohaç istikametinde düşmanı takip etmeyi tercih etmiştir (Türkal, 2012, 1071-2; Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 227-8; Ateş, 2015, 140-1; Aktemur, 2019, 143; Hammer, 2010, 1808; Danişmend, 1972, 463). Ordu büyük bir kısmı ile Drava'da yerleşirken çıkardığı öncü kuvvetler Şikloş önlerinde Çatalköprü civarında -Mohaç Ovası yakınlarında Harsan Dağı'nın önünde- (Marsigli, 1934, 191-3; Majer, 2015, 30) düşmanla çatışmaya girmiştir. (11 Ağustos 1687) Başlangıçta çok iyi giden savaş, düşman ordusunun Mohaç Ovası ağzında yığınak yapmış esas kuvvetleri karşısında Süleyman Paşa'nın orduyu muharebe sahasına yakın bir bölgeye almak için, kumandanların asker arasında telaşa sebep olacağı ikazına rağmen çadır söktürerek mevzi değiştirmek ve kuvvetlerin büyük bir kısmını elverişsiz ormanlık bir araziye yerleştirmek gibi hatalı ve tedbirsiz hareketi yüzünden birdenbire bozguna dönmüştür. Yeni mevzilere yerleşme sırasında meydana gelen boşluk ve zaafı fırsat bilen düşmanın (12 Ağustos 1687) ansızın bastıran hücumu karşısında başlayan

---

¹⁴ Süleyman Paşa bu mektubu katibine yazdırmış ve kendi yazısıyla kenara şunları eklemiştir: “Benim ruhum bihamdilillah Taalâ Hırvat yirmi beş katana der sağ konulmuştur. Hakk Taalâ dahi ziyade kahr eyliye. Zayıf askerdir. Biz dahi akiblerince hareket etmek üzereyiz. Ceneab-ı Bari Taalâ'nın inayetiyle her ne tarafa giderlerse akiblerince gidilir. Hemen göreyim, gaziyan ile hazır bulunasız. Hakk Taalâ Asker-i İslâm'ı mansur muzaffer eyliye. Amin.11(Ramazana)N Sene 98 (21 Temmuz 1687)”, Majer, a.g.m., s.33-4

çözülme süratle orduya sirayet edince asker perişan bir şekilde Ösek'e geri çekilmiştir (Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 228-9, Raşid, 2013, I, 301-4). İnalçık (2021, 539, Dn.16), Lefaivre'den iktibasla 60 bin kişilik Osmanlı ordusunun 8 bin ölü ve 2 bin esir verdiğini ve 78 topun düşman eline geçtiğini yazmaktadır. Osmanlı ordusunun kayıp sayısını Zinkeisen (2011, 88) 10 bin, Hammer (2010, 1808) ve Danişmend (1972, 463) 20 bin olarak verir. Raşid sayı vermezken, Silahdar Mehmed Ağa ordunun kaçı sırasındaki kargaşada 2 bin askerin telef ve 3 bin kadarının esir düştüğünü yazar (Türkal, 1070-1). İ sazâde ise, esir düşen 18 bin askerin 12 bin kadarının kurtarıldığını yazar (İ sazade, 1993, 202-3).

Çağdaş kaynaklarda Budin'in kaybindan sonraki bu yenilginin sorumlusu olarak Sarı Süleyman Paşa gösterilir (Aktemur, 2019, 144). Hasan Esîrî'nin yazdığına göre Ösek yakınlarında üç gün süren ilk muharebede 10 bin kadar düşman askeri öldürülmüş ve düşman ordusu, Drava üzerindeki köprüden geçerken toplarını ve ağırlıklarını bırakarak kaçmıştır. Esîrî, böyle bir durumda su-i tedbir edilerek düşmanın takip edildiğini ve Mohaç (Şikloş) yakınlarında muharebede ordu düzeninin bozulduğunu ve kesin zafer elde edilecek yerde korku içindeki düşmanın cesaretlenerek saldırıya geçtiğini yazmaktadır. Kötü arazide askerin birbirinden habersiz olması ve ordunun organize olamaması nedeniyle asker kaçmaya başlamış, Yeğen Osman Paşa'nın az sayıdaki atlı askeri dışındakiler kaçmış ve o hengâmede buna engel olunamamıştır. Anlaşıldığına göre Şikloş yakınlarındaki yaşananlar her iki tarafta da şaşkınlığa neden olmuştur. Düşman ordusu korku içinde kaçarken Osmanlı ordusu kesin zafer alacağı muharebeyi kaçarak terk etmiştir (İnan, 2017, 1415-6).

Silahdar Mehmed Ağa da bu gelişmeye dair ilginç bilgiler vermektedir. Süleyman Paşa Drava'yı geçerek düşmanı takip ettiği sırada gelen haberlerde Avusturyalıların korkarak Mohaç palankası ve Drava'daki erzak gemilerini yakıp Budin'e doğru kaçtıklarını ve Saklaviş Kalesi'ni boşaltıp yıkmaya altı bin adam gönderdiklerini öğrenmiş ve Vezir Osmanzade Ahmed Paşa'yı Saklaviş'e düşman ordusunu gözlemeye göndermiştir. Süleyman Paşa bu sırada, ormanlık arazide sabahtan ikindiye kadar yapılan savaşta *niçe baş dilin* alınmasına rağmen "*nâm-ı benim olsun diye halkı muharebeden men idip askerin zabt u rabtınamukayyed*" olamamıştır. Böylece düşmanın saldırdığı ordunun Anadolu kolu bozulunca bozgun bütün orduya yayılarak askerler telaşla kaçmaya başlamışlardır. Silahdar, bu sırada

düşman tarafından esen bir rüzgârın bütün ordugâhı göz gözü görmez bir tozla kaplamasını da ordunun bozulması ile ilişkilendirir. Nihayet bozulan ordu çadırları yıkarak ve top, hazine, cebehane ve defterhaneyi terk ederek Ösek Köprüsüne gelmiş, burada karşıya geçmek için itiş kakışta 2 bin kadarı telef olmuştur. Düşman ordusu ise meydanda bırakılanları ve Süleyman Paşa'nın çadırını ele geçirmiş ve o sırada yaralı ve hasta olarak kaçamayan 3 bin kadar askeri öldürerek bir kısmını esir etmiştir (Türkal, 2012, 1071-2; Ateş, 2015, 140-2).

Bu savaşta bizzat Avusturya ordusunda bulunan Marsigli (1934, 191-3, 234-5) ise bataklık ve ormanlık bir alanda bulunan ordugâhlarının kuşatıldığını yazmakta ve Süleyman Paşa'nın ayrıca burada siperler ve savunma tedbirleri aldığını ve Avusturyalıların saldırısı karşısında Osmanlı piyade ve süvarilerinin ağaçlar vasıtasıyla kendilerini bir süreliğine koruyabildiklerini fakat daha sonra gayr-i muntazam bir şekilde ve bütün top, mühimmat ve erzaklarını bırakarak kaçtıklarını eklemektedir. Marsigli (1934, 204), Süleyman Paşa'nın korkudan kaçtıklarını düşündüğü Avusturyalıları takip ederek beyhude bir iş yaptığını yazar. Ona göre Avusturya ordusunun çekilmesi çok muntazam bir şekilde olmuştu. Majer de (2015, 30) onu desteklemekte ve Süleyman Paşa'nın Zigetvar Muhafızı Mehmed Paşa'ya gönderdiği söz konusu mektubunda daha evvelki başarısını olduğundan daha yüksek değerlendirdiğini, atılgan ve genç rakip kumandanların zafer arzusunu, askeri dehasını ve ordularının kalitesini küçümsemiş olduğunu yazmaktadır (Uzunçarşılı, t.y., 471). Mohaç Bozgunu, Macaristan topraklarında yeniden birçok kalenin elden çıkmasından başka Transilvanya'da Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesine de başlangıç teşkil etmiştir.¹⁵ Dönemin tanıklarından Marsigli ise ordunun isyanından bahsetmezse de Mohaç Bozgunu'nun Osmanlı Devleti'nin izmihlâli ile Sultan Mehmed'in hal'ine neden olacağını yazmaktadır (Marsigli, 1934, 204). Bu gelişme ordudaki disiplin ve düzeninin bozulmasına da neden olmuş gerek bu gelişmeler gerekse Süleyman Paşa'nın girişimleri büyük bir isyanın çıkmasına neden olmuştur.

---

¹⁵ Bkz. Akün, a.g.m., s.42-3, Marsigli, *a.g.e.*, s.191, 204, 235, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, IV, s.2174, Hammer, VI, 1808, Jorga, IV, s.191-3, Uzunçarşılı, III, s.472, Robert Mantran, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısından İstanbul*, I, Çev. M.A. Kılıçbay, TTK Yayınları, Ankara, 1990, s.238

4. Ordunun İsyanı

Köprülüler döneminde düzene sokulan ordunun özellikle Viyana Seferi'nden sonra bozulduğu ifade edilmektedir (Jorga, 2009, 149 vd.; Mantran, 1992, 314). Uzunçarşılı, Viyana Hezimetinden sonra Köprülü'ler gibi güçlü vezirlerin olmaması ve padişahın devlet idaresinden uzak durmasını da buna eklemektedir (Uzunçarşılı, 1943, 501-2; Mantran, 1990, 113-5; Itzkowitz, 2006, 86). Sonuç olarak Süleyman Paşa, bu isyanın baş müsebbibi olarak görülürse de (Mustafa Nuri Paşa, 1992, 286-7) isyanın sebeplerini asıl olarak Viyana Kuşatması sonrası konjonktürde aramak gerekmektedir (Jorga, 2009, 194-5). Ne ki bir bir elden çıkan kaleler Osmanlı Devleti'nin Macaristan'daki bir buçuk asırlık hâkimiyetinin de sona erdiği anlamına geliyordu. Zinkeisen'e göre (2011, 100) Mora, Dalmaçya ve Macaristan'daki kayıplardan dolayı ortaya çıkan hoşnutsuzluk, Mohaç'taki mağlubiyet ve Atina'nın düşmesinden sonra büyük bir isyana dönüşmüştü. Ona göre isyanın nedeni Süleyman Paşa'nın sert yönetimi karşısında gevşek bir yönetime alışmış birlikler arasındaki baş gösteren hoşnutsuzluktu. Mohaç'taki mağlubiyet ondan kurtulmak için bahane olmuştu. Majer'e göre de Süleyman Paşa'nın seferinin askeri mağlubiyeti aşan sonuçları olacaktı ki sultanın sarayında, son yıllardaki geri çekilmeler ve başarısızlıklardan dolayı ordunun huzursuzluğundan endişe ediliyordu (Majer, 2015, 27, 42; Hammer, 2010, 1813).

Ahmet Refik'in *felaket seneleri* olarak isimlendirdiği 1683-1699 arası 16 yıllık süreçte, Osmanlı Devleti'ne karşı Kutsal İttifak'ı oluşturan Avusturya, Lehistan ve Venedik'e karşı pekçok cephede mücadele eden ordu mali ve lojistik sebeplerle yıpranmış, Budin başta olmak üzere kaybedilen kaleler ordunun moral ve intizamını bozmuştur. İleride de görüleceği gibi askerin bilhassa ücretlerini alamamaktan şikâyet etmeleri ve son gelişmede yaşanan lojistik sorunlar isyanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Askeri isyanların en başta sebebi ordunun maaş ve ihtiyaçlarının karşılanmaması meselesi olduğu gerçeğinden hareketle 1687 İsyanı'nın en önemli nedeninin mali sıkıntılar olduğunu unutmamak gerekmektedir (Mantran, 1990, 230 vd.; Mantran, 1992, 302).

İnalçık'a göre (2021, 264-6) artık bütün ordu bir ayaklanma için uygun bir durumda bulunuyordu. Kantemir ise (1980, 143-4) "*Osmanlı ordusunda önemsiz bir sebepten dolayı müthiş bir ayaklanma olur.*" diyerek isyanın nedenlerine değinmez

fakat isyanın padişahın hal'i ile imparatorlukta onarılması güç zararlar meydana getirdiğini ekler. Ciddi yiyecek sıkıntısı çeken Eğri'ye yardım göndermek isteyen Süleyman Paşa'nın bir miktar askerle adı geçen kaleye yardım göndermek istediğini fakat askerinin bu emre uymadığı gibi salt kendi kusuru yüzünden Almanlar tarafından mağlup edilen orduyu yok etmek niyetinde olduğunu yüzüne söylerler. Askerler aldıkları yaraları ve soluk almaktan başka takatları kalmayan bitkin atlarını gösterirler. Buna karşı Süleyman Paşa'nın sert bir şekilde emrini tekrarlaması üzerine askerler kendileriyle birlikte gelmediği takdirde Petervaradin'den dışarı adım atmayacaklarını söylerler. Kantemir'e göre isyanı asıl alevlendiren ise Süleyman Paşa'nın son savaşta görevlerini istediği gibi yerine getirmeyen birçok paşayı cezalandırmak istemesidir ki asi elebaşları Süleyman Paşa'nın kendileri hakkındaki bu tehdidini öne sürerek orduyu kışkırtmışlardır (Sarıcaoğlu, 2009, 314).

Kantemir'in aktardığı bu bilgiler diğer kaynaklarla da-mesela Miyarü'd-Düvel'de (İnan, 2017, 1417) uyusmaktadır. Mohaç Bozgunu'ndan sonra Ösek'e çekilen Süleyman Paşa, Avusturyalıların hedefinde olan bu kaleyi tahkim ettirmiş ve buradan Varadin'e geçmişken (Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 231; Kantemir, 1980, 135) bu sırada Eğri'den şiddetle zahire sıkıntısı çekildiği haberi gelmiştir. Süleyman Paşa ordugâha hayli uzak olmasına rağmen Eğri muhafızlarını kendi kaderleri ile başbaşa bırakmak istememiştir. Nihayet Diyarbakır Valisi Cafer Paşa'nın emrine birkaç eyalet ve bir miktar kapıkulu askeri vermiştir. Bunlar güya on beş saatlik mesafedeki düşman üzerine gönderilecekti. Fakat yanlarına ihtiyaçlarından fazla erzak verilmesi, askerlerin şüphelenmesine neden olmuştur. Nitekim bu plân doğrultusunda sevk edilen asker Varadin köprüsünü geçtikten sonra asıl maksadın ne olduğunu anlamışlardır. Ertesi gün zahire yükleri artırıldığında on beş saatlik yere sekiz günlük zahire verilmesinden şüphelenen asker, gerçekte Eğri Kalesi'ne takviye kuvveti olarak gönderildiklerini anlamış, katedecekleri yolun düşman tarafından tutulmuş olduğunu ileri sürerek gitmekten ve atlarına zahire koymaktan yüz çevirmişlerdir. Öte tarafta kalan Süleyman Paşa'nın Sancak-ı şerifi de alıp kendileri ile beraber gelmedikçe bir yere gitmeyeceklerini bildiren asker, bu sırada iki gün iki gece aralıksız yağın şiddetli yağmur altında, yanlarına çadır verilmemiş oluşu yüzünden düştükleri perişan halden büyük bir hiddete kapılarak geri dönmek istemişlerdir. Fakat Süleyman Paşa'nın bunların geri dönmelerini önlemek için köprüyü kapattırması askerinin daha da

hiddetlenmesine neden olmuştur. Köprünün kapalı olduğunu gören asiler nihayet bütün engelleri yıkmak suretiyle ordugâhadönmüşlerdir. İsyanın başlangıç noktası burasıdır. Böylece 1 Eylül 1687’de büyük isyan başlamış ve ertesi gün asiler Abaza Siyavuş Paşa’yı kendilerine baş etmişlerdir (Sarıcaoğlu, 2009, 314).¹⁶

Daha önce de ifade edildiği üzere Süleyman Paşa’nın orduda yaptığı birtakım düzenlemeler ordunun isyanında önemli bir etkidir (Uzunçarşılı, 1943, 194, İnalçık, 2021, 265, 540, Dn.19) Ne ki Uzunçarşılı (1943, 209), “*Zahiri sebebi Vezir-i azam Süleyman Paşa’nın kendilerini tensik etmek istemesidir.*”, diye yazmaktadır. Bunlar dışında Budin’in kaybı ve son Mohaç bozgunundaki tedbirsizliği, bardağı taşıran son damla olmuştur (Şakir, 1944, 126-7). Kendisine yönelik bir takım şikâyetlerle harekete geçen asilerin elebaşlıları¹⁷, Halep Beylerbeyi Siyavuş Paşa’ya gelerek ondan ordunun başına geçmesini istemişler. İlk sipah ve silahdar zümresi ile Yeğen Osman Paşa kumandasındaki yeni katılma levend grubu arasında patlak veren ayaklanma süratle diğer askerler arasında da yayılmıştır. Bazı elebaşlıların tertib ve teşviki ile ayaklanan askerler (Üsküdarî Abdullah Efendi, 2017, 391), üst üste uğranılan mağlubiyetler ile itibarını kaybetmiş olan Süleyman Paşa’dan sadaret mührünü ve Sancak-ı şerif’i kendilerine teslim etmesini istemişlerdir.

Süleyman Paşa başlangıçta Eğri’ye gitmek için kendisinin de Sancak-ı şerifle öbür yakaya geçeceğini ve ulûfelerini tastamam vereceğini söylemişse de hiçbir teklifi kabule yanaşmayan asilerin şiddetlerini arttırmaları karşısında işin vahametini anlayarak çareyi kaçmakta bulmuştur (Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 232-3; Türkal, 2012, 1072; Aktemur, 2019, 144; İ sazade, 1993, 186-7; Kantemir, 1980, 145; Hammer, 2010, 1813). (2 Eylül 1687) Orduda başgösteren isyanın kendisini hedef alacağını düşünen Süleyman Paşa Varadin Kale’sine sığınmak amacıyla çadırından çıkarak bir beygire binmiş; Sancak-ı şerif ve mühür yanında olmak üzere Vezir Cafer

¹⁶ İsyanın çıkışı ve gelişmesi için Bkz. *Zübde-i Vekayiât*, s.232-4, *Zeyl-i Fezleke*, s.1072-4, *Târih-i Râşid*, I, s.305-7, *Vâkı’ât-ı Rûzmerre*, I, s.391, *Vekâyi-i Viyana*, s.142, *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi*, s.144-5, Hammer, VI, 1813, Ahmet Refik, *a.g.e.*, s.57-8, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, IV, s.2174-5, Danişmend, III, s.463, Uzunçarşılı, III, s.472, *Büyük Türkiye Tarihi*, VI, s.127, *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.144, *Târih-i Mehmed Giray*, s.18, M. Cavit Baysun, “Mehmed IV”, *İslam Ansiklopedisi*, C.7, MEB Yayınları, İstanbul, 1987, s.555, Özcan, a.g.m., s.536-7, Fikret Sarıcaoğlu, “Siyavuş Paşa, Abaza”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C.37, Ankara, 2009, s.313-4

¹⁷ Bu sırada Süleyman Paşa’nın isyancı elebaşlılarını yakalamak için emirler çıkarttığı yazılmaktadır. Batılı yazarlar isyanın elebaşlılarına *yediler komitesi* adını vermişlerdir. Fikret Sarıcaoğlu, “Siyavuş Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37, Ankara, 2009, s.314, Asil elbaşlıların isimleri için Bkz. *Zübde-i Vekayiât*, s.244, *Zeyl-i Fezleke*, s.1072-4

Paşa, Defterdar Seyyid Mustafa Paşa, Yeniçeri Ağası Vezir Tekfurdağlı Mustafa Paşa, Ordu Kadısı Sirozi Abdülbaki Efendi ve Silahdar Ağası Süleyman Ağa ile Varadin köprüsü başındaki gemilerden birine binerek Tuna üzerinden Belgrad'a kaçmıştır. Süleyman Paşa'nın kaçtığı duyulunca Yeğen Osman Paşa orduda herkesin yerinde kalması, kimsenin çadırlarını bozmaması ve bir yere gitmemesi yolunda emirler vererek durumu kontrol altında tutmaya çalışmış, buna mukabil askerler firari sadrazamın çadırını zapt etmişlerdir (Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 235).

Kantemir'in (1980, 144-5) asileri kışkırtanlardan biri dediği Abaza Siyavuş Paşa bu görevi ancak sultanın tevcih edeceğini söyleyerek ilk başta kabul etmemiştir. Yazar onun İstanbul'a gitme hususuna ve *"suçsuz bir sultanın hayatına kastedecek kadar dinsiz değilim"* diyerek padişahın hal meselesine olumsuz baktığını yazar. Siyavuş Paşa'nın önerisiyle padişaha yazılan bir mahzarda, ihanet ederek kaçan sadrazama karşı adalet talep ettikleri, ordunun kendisini hedef almadığı, şayet sadrazamı görevden alırsa ve askerinin alacaklı olduğu ulûfeleri gönderirse isyanın durulacağı ifade edilmiştir (Kantemir, 1980, 146-7). Çağdaş kaynaklara göre de asiler Süleyman Paşa'nın çadırında yapılan toplantıda bir yol haritası çizmişler ve padişaha gönderilmek üzere müzakere ettikleri hususları bir mahzara yazmışlardır (Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 235, Raşid, 2013, I, 307-8). Bu mahzarda, Süleyman Paşa'nın orduda yaptığı yoklamalardan ve vaadettiği zahire, terakki ve ulûfelerinin verilmemesinden şikâyetler ile askerinin, bütün bu olumsuzluklara rağmen hizmette kusur etmemiş olduğu yazmaktadır. Eğri'ye yardım gönderme hususundaki son gelişmede yaşanan hoşnutsuzluğa da değinilen mahzarda Süleyman Paşa için *"bu âdem bize dâ'imacevr ü eziyet ve her ahvâlde kizbihtiyâridüp, her birimize dürlü meşakkat çekdirmeden gayrı bu âna değin kendüden bir lütûf görmedik."* denilerek onun kaçmasından (Aktemur, 2019, 144) padişaha şikâyette bulunulmuştur. Bu yaşananlardan dolayı kendilerine Siyavuş Paşa'yı baş ve kaymakam yaptıklarını ve mührü kime isterlerse verebileceğini yazarak adı geçen mahzarı İstanbul'a göndermişlerdir (Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 236-7; Ahmet Refik, 2010, 59; Hammer, 2010, 1813-4).

Bu yaşananlar, Süleyman Paşa İstanbul'a varmadan ve asilerin mahzarı henüz padişaha ulaşmadan önce bir yolla padişahın kulağına gidince Sultan Mehmed Siyavuş Paşa'ya bir hatt-ı şerîf göndermiş, serhatteki kalelerin muhafazasının herşeyden

önemli olduğunu, bu görevi kendisine verdiğini ve Belgrad'da kışlayarak orduyu zabt ve İstanbul tarafına yürüyüşüne engel olmasını emretmiştir (Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 239; Cezar, 1960, 2175; Mustafa Nuri Paşa, 1992, 287; Uzunçarşılı, t.y., 489).¹⁸ Fakat ilgili hatt-ı şerif Siyavuş Paşa'nın çadırında toplananların huzurunda okununca asi elebaşları buna tepki göstermiş ve Süleyman Paşa'nın katli ve mührün Siyavuş Paşa'ya gönderilmesi hususundaki fikirlerini padişahın hatt-ı şerifini getiren Mîrâhur Osman Ağa ile geri göndermişlerdir. Bundan birkaç gün sonra da asilerin mahzarını getiren adamlar ve ardından Osman Ağa gelerek padişahın huzuruna çıkmışlar, ordunun Belgrad'da kışlamak istemediklerini ve Süleyman Paşa'nın katlini ve mührün Siyavuş Paşa'ya verilmesini istemişlerdir (Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 239; Raşid, 2013, I, 310).

5. Sarı Süleyman Paşa'nın Azli ve Katli

Sultan Mehmed meseleyi görüşmek ve bir çözüm yolu bulmak için topladığı divanda, devlet ileri gelenleri ona münasip gördüğü birini vezîr-i 'azam ve yeniçeri ağası olarak tayin etmesi ve diğer ocaklara yeni zabitler seçmesi ve asilere, hepsinin azledilerek yerlerine yeni zabitler tayin edildiğinin ve yeniçeri, sipahi ve silahdar ve diğer kapıkullarına verilecek ulûfenin hazır edildiğinin bildirilmesini içeren bir hatt-ı hümayun çıkarmasını tavsiye etmişlerdir. Böylece asilerin kaçarak ya da itaat ederek isyanlarına son verecekleri söylemişlerdir. Sultan Mehmed bu fikri ilk başta kabul etmişse de bazı yakınları bu meseleye ertesi gün bir toplantı daha yapılarak karar verilmesini istemişlerdir. Defterdar'a bakılırsa asilerden gelen bazı adamlar gizlice Darüssaade Ağası Yusuf Ağa ile görüşüp hedeflerinde padişahın olmadığını ve sadece Süleyman Paşa'nın katlini istediklerine onu inandırmışlardır. Ne ki asilerin niyeti açıkça padişahı tahttan indirmek olsa da Yusuf Ağa asilerin niyetlerinden gafil olarak bu hususu padişaha açınca Sultan Mehmed asilerden gelen mektuplara güvenerek Süleyman Paşa'nın azledilmesine ve sonra da katline karar vermiştir (Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 240-1; Kantemir, 1980, 147-8).

İsyanın bu ilk safhasında Sultan Mehmed asilerin Siyavuş Paşa'nın eliyle bertaraf edilebileceğini düşünmüş olmalıdır. Ne ki Süleyman Paşa'ya olan

---

¹⁸Timeşvar muhafızı İbrahim Paşa'ya gönderilen bir hükümde de Süleyman Paşa'nın İstanbul'a gönderilerek yerine Siyavuş Paşa'nın ordu kaymakamı tayin edilmesi emredilmektedir. AŞD, h.940'dan aktaran Demir, *a.g.t.*, s.558

muhabbetinden dolayı onu korumaya çalışmışsa da azletmekten çekinmemiş ve Sancak-ı şerîf ile mührü Silahdar Hasan Ağa ile göndermiştir. Silahdar Hasan Ağa asiler Niş'te iken Sancak-ı şerifi ve mührü Siyavuş Paşa'ya teslim etmiştir (Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 241-2; Türkal, 2012, 1076; İ sazâde, 1993, 203; Aktemur, 2019, 145, Danişmend, 1972, 463; Öztuna, VI, 127; Ahmet Refik, 2010, 61; Mustafa Nuri Paşa, 1992, 288)¹⁹ Süleyman Paşa'nın sadaret mühletini, Osmanzade Ta'ib (2003, 124) yirmi iki ay, Tayyazade Ata (2010, 167) ve Şemseddin Sami (IV, 2619) yedi ay, Konyalı (2021, 228) ise yedi yıl olarak vermişlerdir ki yanlıştır. Süleyman Paşa'nın azli 19 Eylül 1687 olup sadaret müddeti bir sene dokuz ay ve iki gündür (Özcan, 2019, 537).

Sarı Süleyman Paşa henüz azledilmeden önce İstanbul'a gelmişti. (15 Eylül 1687) Burada gizlice Kaymakam Recep Paşa ile buluşmuş, Sancak-ı şerifi ve mührü kendisine teslim etmiş ve gizlenmiştir (Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 239). Silahdar'ın yazdığına göre İstanbul'a gelen Süleyman Paşa Davudpaşa'ya yakın çiftliğinde gizlenmiş ve Sancak-ı şerîf ile mührü Recep Paşa'ya teslim etmiştir. Yaşananları ona anlatmış ve “*alevlenmiş âteşdir önünde bulduğun işdeyakup geliyor. Bir belâdır uğradukiftâsı bir vechilemümkin değil. Rü'esâ-yı asker ve lisân-ı eşkiyâda Rodos'damenfîsadr-ı sâbık Kara İbrahim Paşa'ya sadâret söylenir. Vücûd bulur ise ne ben kalırım ne sen. Çaresin görmek gereksin.*” diyerek Kuruçeşme'deki yalısının yakınlarında eski dostlarından Salamon isimli bir Yahudi'nin evinde saklanmıştır (Türkal, 2012, 1074-5; OsmanzadeTa'ib, 2003, 124; Ata, 2010, 166, Danişmend, 1972, V, 45).

Bu hususta farklı bir rivayet nakleden Dimitri Kantemir'egöre Süleyman Paşa, gecenin karanlığından istifade ile ordugâhtan çıkarak bu başkaldırının haberini ilk kendisinin sultana ulaştırmak amacıyla İstanbul'a kaçmıştır. Padişahla bizzat görüşen Süleyman Paşa bütün suçu Siyavuş Paşa'nın üstüne yükleyerek ve daha başkalarını orduyu baştan çıkarmakla suçlayarak ve ayrıca emin bildiği Avusturya zaferini bunların hainliği yüzünden kaybettiğini bildirmiştir. Bunun üzerine kendisini korumak

---

¹⁹Zinkeisen'e göre Sultan Mehmed, Süleyman Paşa'nın azledecek ve mührü Siyavuş Paşa'ya gönderecek kadar zayıftı. *A.g.e.*, V, s.100-1, Jorga da aynı düşüncededir. Ona göre Sultan Mehmed Sarı Süleyman Paşa'yı koruma cesaretine sahip değildi, bu yüzden asilerin taleplerine boyun eğmiştir. Jorga, IV, s.196

isteyen padişah ona gizlenmesini tavsiye etmiştir. Yazar bu hususa işaretle, “*Süleyman Paşa'nın bundan önceki yaptıklarından dolayı basireti ve cesareti hakkında çok olumlu bir kanaate sahip bulunan Sultan Mehmed, Süleyman Paşa'nın söylediklerine çabucak inanır. Hem kendisinin hem de sadrazamın başına gelen uğursuz yazgıdan ötürü gözyaşları dökerek şikâyet eder ve asilerin amaçlarına ilişkin daha güvenli haber alıncaya değin ondan saklanmasını emreder.*” diye yazmaktadır. Böylece Süleyman Paşa padişahıtan gördüğü himaye ile Kuruçeşme'deki yalısının civarında bulunan Manolaki adlı zengin bir Rum'un evinde, sultan ve Kısırlarağası Yusuf dışında kimsenin haberi olmadan yirmi yedi gün süreyle gizlenmiştir (Kantemir, 1980, 145-6). *Târîh-i Mehmed Giray* adlı muasır bir eserde de Kantemir'i destekleyen bir bilgi vardır. Nitekim Süleyman Paşa Sultan Mehmed ile görüşmüş ve ona olan biteni anlatmıştır. Kendi suçunu söyleyip ondan özür dilemiştir. Sultan Mehmed bundan dolayı üzülmüş fakat onun gönlünü alarak onu teselli etmiştir (Demir, 2006, 18).

Kantemir ve bu eserdeki bilgi doğru ise Sultan Mehmed, önceden beri sevgisini ve takdirini kazanmış olan Süleyman Paşa'yı ilk başlarda korumak istemiştir. Sultan Mehmed ayrıca asilerin, ayaklanmalarına kısa sürede son vereceklerini düşünmüş olmalıdır. Fakat asilerden gelen sert mektuplar karşısında işin ciddiyetini anlayacaktır. Sultan Mehmed'in, saltanatının ilk yıllarında karşı karşıya kaldığı isyan hareketlerinden edindiği tecrübeyle, ordunun talep ettiği bir takım devlet adamları ve diğer isteklerinin yerine getirilmesi halinde isyanın sona ermesinin mümkün olacağını düşünmesi gayet normal bir durumdur. Bununla birlikte av merakı yüzünden genel kamuoyunun kendi aleyhine olduğunu bilen Sultan Mehmed muhtemelen yaklaşmakta olan ordunun kendisini hal 'etmek niyetinde olduğunu da anlamış olmalıdır (İnan, 2017, 1417; Kantemir, 1980, 130-1; Cezar, 1960, 2185; Uzunçarşılı, 1988, 96). Ne ki İstanbul'a doğru yürüyüş halindeki asilerin sürekli taleplerde bulunması ve kendilerine gönderilen yürüyüşlerine son vermeleri yollu uyarıları dinlememeleri karşısında kendi saltanatının da tehlike olduğunu bilincinde olarak onları durdurmak için her istediklerini yapmak zorunda kalmıştır (Yılmaz, 2006, 143). Nitekim asi elebaşları Yûsuf Ağa'ya gönderdikleri mektupta, azli ile yetinmedikleri Süleyman Paşa'nın katledilmesini de istemişlerdir. Süleyman Paşa ile buluşmasından sonra ondan teslim aldığı sadret mührünü ve Sancak-ı şerif'i üç gün sonra (18 Eylül 1687) padişaha teslim eden Recep Paşa huzurda yapılan toplantıda mührü tâlip olmuş ve âsilerin

hakkından geleceğini söylemişse de bu öneri kabul görmemiştir (Aktemur, 2019, 145; Mustafa Nuri Paşa, 1992, 288). Süleyman Paşa'nın yakın adamı ve sefere giderken sadaret kaymakamı yaptığı Recep Paşa, asilerin padişahı hal 'edip kardeşi Süleyman'ı tahta çıkaracaklarını bildiğinden önce şeyhülislam ve sonra sekbanbaşı ile görüşerek padişahın büyük oğlu Mustafa'yı tahta çıkarma önerisinde bulunmuştur. Fakat bu girişimi de kabul görmediği gibi padişahın kulağına gidince Sultan Mehmed onun yakalanıp hapsedilmesini istemiştir. Fakat kendisi de Süleyman Paşa gibi çareyi kaçmakta bulacaktır (Uzunçarşılı, t.y., 491, Dn.1, Hammer, 2010, 1815).

Sonuç olarak Sultan Mehmed asilerin taleplerine boyun eğerek Süleyman Paşa'nın katledilmesine razı olacaktır. Ahmet Refik (2010, 61-2) Sultan Mehmed'in Süleyman Paşa'nın yakalanması için Recep Paşa'dan yararlanmak istediğini yazmaktadır. Recep Paşa'nın, bulunduğu makama gelmesinde etkisi olan Süleyman Paşa ile arasındaki yakınlık bu düşünceyi desteklemektedir. Ne ki Recep Paşa'dan onun bulunup hapsedilmesini emrecekse de o işi ağırdan almıştır (Raşid, 2013, I,313-4). Buna şiddetle sinirlenen Sultan Mehmed Bostancıbaşı Midillili Mustafa Ağa'ya Recep Paşa'yı yakalatarak kapıarasına hapsetmesi ve katlini içeren iki ayrı emirname vermiştir. Fakat okuma yazması olmayan Bostancıbaşı Recep Paşa'ya katlini içeren hatt-ı hümayunu gösterince Recep Paşa onu kandırarak kaçmayı başarmıştır. Kendisini tanıyan çarşı esnafına “*ümme-i Muhammed zorbalar şehre girdi, dükkânlarınızı kapatın*” diyerek Edirnekapısı'ndan kaçmıştır. Sonuç olarak Süleyman Paşa kıyafet değiştirmiş halde yakalanıp (7 Ekim 1687) Bâb-ı Hümâyûn'a hapsedilmiş iki gün sonra orada katledilerek kesik başı Haseki Musa Ağa ile orduya gönderilmiştir.²⁰(14 Ekim 1687) Süleyman Paşa'nın naaşı kendi yaptırdığı caminin haziresinde olup kitâbesinde, “*Cennet-i adne varıp anda Süleyman oldu*” şeklindeki son mısraın ölüm yılına düşürülen tarihi verdiği nakledilir. Konyalı (2021, 228) bu son mısraın ebced hesabına vurulunca 1099 rakamlarının çıktığını yazmaktaysa da Osmanzade Ta'ib (2003, 125) bunu 1098 olarak bulmuştur.

---

²⁰ *Zübde-i Vekayîât*, s.246-7, *Zeyl-i Fezleke*, s.1079, *Târih-i Râşid*, I, s.313-4, *Tarih-i İszâde*, s.204, *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi*, s.147, Hammer, VI, s.1815, Ata, II, s.166, Şemseddin Sami, IV, s.2619, *Netayic-ül-Vukuat*, I-II, s.287, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, IV, s.2189, Uzunçarşılı, III, s.491

Haseki Musa Ağa, Sultan Mehmed'in hatt-ı hümayûnu ile Süleyman Paşa'nın kesik başını asiler Filibe'de iken Siyavuş Paşa'ya teslim etmiştir.²¹ Siyavuş Paşa bütün ocak zabıtlarını çadırında toplayarak padişahın hatt-ı hümayûnunu okumuştur. Sultan Mehmed bu hatt-ı hümayûnda mealen, Süleyman Paşa'nın katledilerek kesik başının gönderildiğini, Recep Paşa'nın da arandığını, ulûfelerinin ve ihtiyaç duydukları her türlü malzemenin karşılanıp Süleyman Paşa'dan gördükleri kötülüklerin giderilebileceğini fakat düşmanın ilerleyişi karşısında kendilerinin İstanbul'a gelmelerinin doğru olmadığını, Belgrad ya da Sofya'da kışlamaları gerektiği ve bu taraftan asker ve para gönderileceğini söylemiştir. Bu hatt-ı hümayûn da asiler üzerinde etkili olmamıştır. Asiler Sultan Mehmed'i devlet işlerini bırakıp avla meşgul olarak cephedeki askerin durumu ile ilgilenmemekle suçlayıp bundan sonrası için söylediklerine kulak vermeyeceklerini söylemişler ve yürüyüşlerine devam etmek için çadırlarını sökmüşlerdir (Defterdar, 1995, 248-9; Raşid, 2013, I, 314-5).

Burada dikkati çeken husus asilerin istekleri yerine getirildikçe gemi ağza almalarıdır ki Süleyman Paşa'nın, kethüdalığından beri biriktirdiği mallarını ele geçirmeden öldürülmesine tepki göstermişler (Türkal, 2012, 1081; İszâde, 1993, 201-3) ve yürüyüşlerine devam ettikleri gibi padişahın gönderdiği öğüt ve vaadler içeren mektuplara sert şekilde cevap vermişlerdir. Ne ki Süleyman Paşa'nın dışında istekleri üzere diğer devlet adamlarının katledilmesi de asileri durdurmaya yetmemiş, tersine onların "*ihtilalci ruhlarını kamçulamış*"tır. Kantemir bu aşamada Siyavuş Paşa'nın, asilerin ayaklanmasına son vermek ya da en azından padişahın emrine uygun olarak yürüyüşlerini durdurmak için çalıştığını yazmaktadır. Fakat asiler bu girişiminden dolayı onu padişahın tarafına geçerek kendilerine ihanet etmiş olmakla suçlamışlardır. İstanbul'a girmek ve padişahı hal 'etmek noktasında kararlı olan asi elebaşları Siyavuş Paşa'yı kararlarına muhalefet etmesi halinde öldürmekle tehdit etmişler ve amaçlarına uygun bir sadrazamı tahta çıkaracakları Sultan Süleyman'a tayin ettireceklerini söylemişlerdir (Kantemir, 1980, 150-1).

Anlaşıldığı kadarıyla Siyavuş Paşa'nın ordunun ilerleyişini durdurma çabaları boşa çıkmıştır. Asiler Edirne'ye geldiklerinde Sadrazam Siyavuş Paşa ile Yeğen Osman Paşa'nın ordunun Edirne'de kalması ve padişahın hal'i düşüncesinden

---

²¹ Neredeyse çağdaşı olan Augsburg'lu bir ressam, dehşet içindeki halefine (Siyavuş Paşa'ya) başını getirilişini resmetmiş ve bu sahneyi gravürleştirmiştir. Majer, a.g.m., s.43-4

vazgeçilmesi önerilerini de kabul etmemişler ve Sultan Mehmed'in hal'ini açıktan dile getirmeye başlamışlardır (Hammer, 2010, 1815; Jorga, 2009, 196; Uzunçarşılı, t.y., 490). Siyavuş Paşa ise padişaha gönderdiği başka bir telhiste asileri zabtedemediğini ve ilk başta Edirne'de kışlamaya karar vermişken asilerin otağını basıp burada kışlamayacaklarını, ulûfelerini İstanbul'da alıp şer 'ile davalarını burada göreceklerini, Yeğen Osman Paşa'nın da zorbalara karşısında çaresiz kaldığını ve asilerin İstanbul'a yürümekle fitnenin defedilebildiğini yazmıştır. Kaymakam'a da asilerin ittifakla İstanbul'a gelerek padişah değişikliğinde kararlı olduklarını, Silivri'ye gelince cülûsun gerçekleşmiş olması gerektiğini, Edirne'den o tarafa hareket edileceğini yazmıştır. Sultan Mehmed artık asilerin niyetinin kendisini tahttan indirmek olduğunu ve onları durduramayacağını anlamış ve Siyavuş Paşa'ya gönderdiği başka bir hatt-ı şerîfde, daha önceki hatt-ı şerîflerinde asilerin isteklerini yerine getirmeyi kabul etmesine rağmen kullarının kendisine itaat etmediklerini söylemiş; kendisini tahttan indirmek fikrindelerse yerine Şehzade Mustafa'yı geçirip kendisini de kendi halinde bırakmalarını ve Şehzade Ahmed'i de kendilerine emanet ettiğini, canına kastları varsa şerhlerinden Allah'a sığındığını yazmış ve onlara beddua etmiştir (Türkal, 2012, 1087).

Sonuç olarak Sultan Mehmed kendisine yönelik oluşan muhalefet ve ordunun hal 'niyeti ile ilerleyişi karşısında kardeşi Süleyman lehine tahttan çekilecektir (Demir, 2006, 18-9; Mustafa Nuri Paşa, 1992, 287-8; Hammer, 2010, 1816) Ne ki asiler ise İstanbul'a girmişler ve ne Sultan Mehmed ne de Siyavuş Paşa buna engel olabilmıştır. Siyavuş Paşa, İstanbul'a sarkan ve şehirde uzun süreli bir anarşiye neden olan isyanı bastırmak için uğraşmışsa da bunu canıyla ödemiştir. İsyana *Sancak Vak'ası* adı verilen ve halkın devreye girmesiyle farklı bir mayet alan gelişmeler sonrasında nihayet bastırılabilir (Katgı, 2020, 777 vd.). Fakat ordunun İstanbul'da yarattığı kargaşa ve cephenin boş bırakılması düşmana fırsat vermiştir. Nihayet isyan, kısa bir süre sonra Belgrad ve başka bazı kalelerin elden çıkmasına neden olacaktır (Sarıcaoğlu, 2009, 314; İnan, 2017, 1417).

6. Mallarının müsaderesi

Sarı Süleyman Paşa'nın mallarının müsaderesine dair kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Fakat Mesut Demir'in transkripte ettiği *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri*'nde Süleyman Paşa'nın mallarının kayıt altına alınması ve ilgili yerlere gönderilmesine dair hükümler vardır. Belgrad'da Serasker Hasan Paşa'ya ve o

havalideki kadılara yazılan hükümlerde Süleyman Paşa'nın orada olan nakid ve mallarının defter edilerek orduya bildirilmesi istenmiştir (Demir, 2010, 532 vdl.). Başka bir hükümde Süleyman Paşa'nın Belgrad'da yağ, arpa, pirinç ve zahiresinin defter edilerek bir kısmının levendat için gönderilmesi istenmiş, başka bir hükümde de bu teyid edilmiş ve Süleyman Paşa'ya ait eşya ve yük hayvanlarının “ *her neleri var ise bir nesne zâyi ve telef olmamak üzere defter ve bir mahfûz mahalde muhkem hıfz..*” eylenmesi emredilmektedir (Demir, 2010, 558, 562).

7. Diğer Devlet Ricali ile İlişkileri

Süleyman Paşa'nın yabancı devlet görevlileri ile iyi ilişkiler içerisinde olduğu ve bu yüzden yabancı kaynaklarda kendisinden olumlu bir dille bahsedildiğinden daha önce de bahsedilmişti. Ne ki aldığı görevler itibariyle başta padişah olmak üzere pek çok devlet adamı ile iyi veya kötü irtibatının olduğu muhakkaktır. Sultan Mehmed'in sevgi ve güvenini kazandığı hatta isyan sorasında asilerce katli istendiğinde padişahın onu korumaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bir takım azl ve katl olaylarında etkisinin olduğundan daha önce bahsedilmişti. Aşağıda da görüleceği üzere bir tür ‘paşalar savaşı’ diyebileceğimiz gelişmeler içinde olduğunu gördüğümüz Süleyman Paşa, düşmanı olan ya da makamı için tehlike olarak gördüğü Merzifonlu Kara Mustafa ve Melek İbrahim Paşa'nın katlinde Kızlarağası Yusuf ve Kara İbrahim Paşa ile işbirliği yapmıştır. Merzifonlu'nun katlinde sadrazamlık vaadiyle tarafına çektiği Kara İbrahim Paşa bu sefer kendisini devre dışı bırakmak istemiştir. Kızlarağası Yusuf Ağa ise bu entrikalar içinde Süleyman Paşa'nın yanında olmuştur. Onun hayırla yâd ettiği ve kethüdalıklarını yaptığı Dilsiz Tavşan Ağa ve Fazıl Ahmed Paşa dışında üçüncü vezir ve sadaret kaymakamı olduktan sonra eski bir meseleden dolayı sürtüşme yaşadığı Silahdar Şahin Mustafa Ağa'nın isimlerine rastlıyoruz. Akün'ün neşrettiği konuşma zabtından onun Musahip Damat Mustafa Paşa ile de yakın temasta olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu konuşma zabtında Mustafa Paşa Mekke'deki görevinden dolayı Süleyman Paşa'nın şahsına karşı takdirlerini ifade etmiş, karşılıklı diyaloglarda ona karşı övgü dolu sözler sarfetmiştir (Akün, 1980, 57-64).

Süleyman Paşa'nın münasebeti olduğu diğer bir devlet adamı, kendisinin yakın adamı ve kethüdâsı olan Şatır Recep Paşa'dır. Süleyman Paşa bunu, üçüncü vezirlikle ‘paşa’lığa terfi ettikten sonra sadaret kaymakamlığına getirmiştir. İsyân nedeniyle İstanbul'a geldikten sonra Sancak-ı şerîf'i ve mührü ona teslim etmiş ve onun

desteğiyle gizlenmiştir. Sultan Mehmed Süleyman Paşa'nın bulunmasını emretmesine rağmen Recep Paşa bunu ağırdan almış ve dostunun yerini ifşa etmemiştir. Recep Paşa ayrıca asilerin İstanbul'a yürüyüşlerinin devam ettiği sırada mühre talip olmuş ve isyana son vereceğini garanti etmişse de Sultan Mehmed buna sıcak bakmamıştır. Recep Paşa'nın Şehzade Mustafa'yı tahta çıkarma girişimi de başarısız olmuştur. Sonrasında Süleyman Paşa ile tutuklanmalarına emir çıkmışsa da kaçarak bir süre gizlenmiştir.

Bunlar dışında Kızlarağası Yusuf Ağa'nın Süleyman Paşa'nın yakın dostu olduğu görülmektedir (Kantemir, 1980, 146). Nitekim sadrazamlığa getirilmesinde padişah üzerinde nüfuz sahibi olan (Aktemur, 2019, 139; Kantemir, 1980, 400) Yusuf Ağa'nın etkili olduğu hatta bunun etkisiyle padişahın Süleyman Paşa'ya canını garantiye alan ve kendisine sınırsız yetki veren bir kâğıt aldığından daha önce bahsedilmişti. Süleyman Paşa'nın Yusuf Ağa ile dostluğuna dair en açık örnek ortak düşman olarak gördükleri Kara Mustafa Paşa'nın Viyana Bozgunu sonrası karşılıklı oynayarak sevinmeleridir. Ayrıca bu ortaklık ile Mustafa Paşa'nın katledilmesinde de önemli bir rol oynamışlardır. Ordunun isyanı sırasında asilerin İstanbul'a gönderdiği adamların hedefte Sultan'ın olmadığına inandırdıkları Kızlarağası Yusuf Ağa, asilerin niyetinden gafil olarak padişaha asilerin isteklerini yerine getirmesini telkin etmiş olmalıdır. Yusuf Ağa'nın Sultan Mehmed'in kararında ne derece etkili olduğu net değildir. Fakat Sultan Mehmed Süleyman Paşa'yı azlederek mühürü asilere göndermiş biraz sonra da Süleyman Paşa'nın katlini emretmiştir. Bundan sonraki süreçte Yusuf Ağa'nın azledilerek Mısır'a sürgün edildiğini görmekteyiz.

Halefi Siyavuş Paşa ise Budin'in Avusturyalılarca muhasarasında, Avusturyalılara karşı hazırlık ve kalelerin tamiri ve erzak temininde, Ösek'in savunmasında ve son olarak Mohaç Savaşı'nda Halep Beylerbeyi olarak onun emrindedir (Sarıcaoğlu, 2009, 313). Çağdaş bir kaynakta Mohaç Savaşı'nda düşmanın takip edilip edilmemesi konusu müzakere edilirken Siyavuş Paşa'nın kendisini istemediği için düşmanın takip edilmemesi fikir beyan ettiği yazmaktadır ki bu kayda bakılırsa Siyavuş Paşa, Süleyman Paşa'nın zafer kazanmasını istemediği için böyle davranmıştır. Buradan Siyavuş Paşa'nın kesin olarak Süleyman Paşa'ya karşı olduğu ya da onun makamında gözü olduğu gibi bir yorum çıkarılamaz. Fakat Kantemir'in verdiği bilgi doğruysa Süleyman Paşa da isyanın müsebbibi olarak Siyavuş Paşa'yı

göstermektedir. Ne ki akıllı bir strateji izlediği ve düşmanın takip edilmemesi -şayet doğruysa- fikrindeki haklılığı sonradan anlaşılmıştır. Nitekim savaş sonucundaki gelişmeler kendisini haklı çıkarmıştır.

Siyavuş Paşa ordunun isyanı sırasında asilerce baş seçilmiştir (Sarıcaoğlu, 2009, 314). Kantemir'in düşüncesi bir tarafa Siyavuş Paşa'nın bu isyan girişiminde rolü henüz net değildir fakat asi elebaşlarının zorlamasıyla hareket ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim sadrazam olduktan sonra Sultan Mehmed'in mehtuplarına karşılık olarak orduyu zapt etmek ve onların İstanbul'a yürüyüşlerine engel olmak istemişse de bunda başarılı olamamıştır. Siyavuş Paşa Yeğen Osman Paşa ile orduyu durdurma çabaları üzerine asi elebaşları onu hain ilan edecekler ve İstanbul'da sarayını yağmalayarak onu öldüreceklerdir.

Söz konusu Yeğen Osman Paşa da cephede görülmektedir ve Süleyman Paşa'nın emrindeki levend birliklerinin başı durumundadır. Çağdaş kaynaklarda Yeğen'in Mohaç Savaşı'ndaki mücadelesinden kısmen bahsedilirse de Süleyman Paşa ile olan ilişkisi hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Mohaç'ta düşmana karşı başarılı bir harekât gösteren Yeğen'i kıskanan ve zaferi kendi lehine çevirmek isteyen Süleyman Paşa elde edilen ganimetleri toplatılması emri ile askerinin tepkisini çekmişti (İsazade, 1993, 201-3). Hüseyin Hüsameddin'e bakılırsa amcası Kara İbrahim Paşa'nın azli ve öldürülmesi de Yeğen'in Süleyman Paşa ve padişaha olan düşmanlığında önemli bir etkendi (Hüseyin Hüsameddin, 2022, 604). Nihayet Yeğen'in adı isyanın çıkmasında kırılma noktası olan Eğri'ye yardım gönderme faslında geçmektedir. Çağdaş kaynaklar askeri kışkırtanlardan biri olarak Yeğen Osman Paşa'yı göstermektedir (Ateş, 2015, 142, Uzunçarşılı, t.y., 472, Anonim Osmanlı Tarihi, 2000, 1). Fakat onun, isyanın ileriki safhalarında ordunun yürüyüşüne engel olmak ve isyanın yatışması için çalıştığı ve isyancıların kanlı girişimlerinde adının geçmediği anlaşılmaktadır (Karatay, 2008, 267-8). Bilhassa asi elebaşlarının emir dinlemez, sert davranışları ve bitmek bilmez istekleri karşısında padişah tarafına dönmüş olduğu düşünülebilir (Uzunçarşılı, t.y., 491; Mustafa Nuri Paşa, 1992, 288). Başka bir açıdan bakılırsa İstanbul'a yürüyüş halinde olan isyancıların hal'ini dile

getirdikleri sırada Sultan Mehmed'in Yeğen Osman Paşa'yı umut ışığı olarak gördüğü de düşünülebilir.²²

Süleyman Paşa ile adı geçen başka bir devlet adamı ise Melek İbrahim Paşa'dır. Budin'in ilk kuşatmasındaki başarısından dolayı padişah tarafından lakabı 'Şeytan'dan 'Melek'e çevrilmiş olan İbrahim Paşa (Özcan, 1998, 222-8) bu gelişmeden sonra Sadrazam Kara İbrahim Paşa tarafından hedef alınmıştır. İbrahim Paşa Budin'inkurtarılmasındaki başarısından dolayı padişahın teveccühünü kazanan Melek İbrahim Paşa'nın sadaret makamına namzet olduğunu düşündüğünden önce ondan kurtulmak gerektiğini düşünmüş ve bunun için Darüssaade Ağası Yusuf Ağa ve Süleyman Paşa'yı da bu entrikanın içine çekmiştir. Melek İbrahim Paşa'nın Uyvar'ın elden çıkmasındaki başarısızlığı ve padişahın habersiz Avusturya ile barış görüşmeleri yaptığı gibi suçlamalarla katlini temin için yapılan divan toplantısında (27 Kasım 1685) Süleyman Paşa da yer almıştır. İlgili toplantıda söz alarak Melek İbrahim Paşa hakkında 100 binden fazla askerle Estergon gibi küçük bir kaleyi kuşatıp alamamak, Avusturya ordularına yenilip pek çok mühimmat ve cephanenin telefine sebep olmak, Uyvar Kalesi'ne yardım etmeyip göz göre göre düşmana kaptırmak, gönderilen zahireyi muhafaza etmeyip Ösek'te yakılmasına sebep olmak ve merkeze danışmadan Avusturyalılarla barış girişiminde bulunmak hatta bunun için bir kaleyi onlara teklif etmek, kısacası kötü idaresinden dolayı devleti büyük zarara sokmak suçlarından dolayı katlini istemiştir (Özcan, 1998, 222-8; Türkal, 2012, 1011-2). Böylece Süleyman Paşa kendisine daha önceden padişah tarafından sadrazamlık vaadedildiğinden -Kara İbrahim Paşa ile aynı düşünce ve beklentide olarak- önünde bir rakip olacak Melek İbrahim Paşa'nın katlini kendi menfaatine uygun bir karar olarak görmüş ve onun katlinde rol oynamıştır.

7.1. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

Süleyman Paşa ile Kara Mustafa Paşa arasında eskiye dayalı bir düşmanlık söz konusuydu. Merzifonlu'nun Süleyman Paşa'yı (ve onun yakın dostu Yusuf Ağa'yı) sevmediği ve padişahın yanından uzaklaştırmaya çalıştığı anlaşılmaktadır (Türkal,

---

²² Sultan Mehmed, Yeğen Osman Paşa'ya 1000 altın ile gizlice gönderdiği başka bir hatt-ı şerifte eski cürümlerine rağmen onu öldürmeyip tuğ ile sancak verdiğini söylemiş, bunun karşılığı olarak asileri durdurarak Edirne'den ileri gitmelerine engel olmasını istemiştir. Bunun karşılığında kendisine vezirlik ve kızı Hatice Sultan'ı vermeyi vaatlemiştir. *Zeyl-i Fezleke*, s.1081, *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi*, 148.

2012, 913). Merzifonlu padişaha birçok telhisler yollayarak düşmanı olarak gördüğü Süleyman Paşa'nın katlini istemişse de bunda muvaffak olamamıştır. Buna karşılık Süleyman Paşa da Merzifonlu'ya karşı olan ekibin içinde yer almıştır.

Süleyman Paşa'nın padişahın maiyetinde ve aynı çevrede bulunmak dolayısıyla Merzifonlu ile münasebetleri, onun ölümüne kadar devam etmiştir. Akün'e bakılırsa iki paşa arasındaki münasebetler eskiye -en azından Süleyman Paşa'nın çavuşbaşılığı dönemine kadar- gitmektedir. Fakat ikili arasındaki düşmanlık Süleyman Paşa'nın mîrahûr olmasından sonra başlamış olmalıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi Merzifonlu Süleyman Paşa'nın katli için padişaha 17 telhis göndermiş amacına ulaşamayınca bizzat padişahın huzuruna çıkarak Süleyman Paşa'nın idamını istemiştir. Fakat Süleyman Paşa da durumdan haberdar olduğu için onu gizli casusları ile takip ettirmiş ve son girişiminden haberdar olarak Sultan Mehmed'e durumu anlatarak onun buna engel olmasını sağlamıştır. Nitekim Mustafa Paşa, Çinili Köşk'te huzuruna çıktığı zaman Sultan Mehmed'den olumsuz cevap almış ve bundan sonra Süleyman Paşa'ya dostluk göstermek zorunda kalmıştır. Süleyman Paşa'nın, Avusturya Seferi için Edirne'den Belgrad'a hareket ederken Merzifonlu'ya padişah tarafından hediye edilen atları ve daha sonra Belgrad'dan Yanıkkale zabtına giderken Viyana'ya yönelecek hareketin öncesinde sancak-ı şerifin ardısına Kâbe'nin anahtarlarını teslim etmesi onun da buna karşılık olarak samur kürk hediye etmesi ikili arasındaki düşmanlığın kısmen sona erdiği şeklinde yorumlanmıştır. Fakat bu zoraki ve görünüşten ibaret ve protokolden gelme bir davranıştan öteye gitmemiştir. Merzifonlu'nun Viyana kuşatmasında uğradığı büyük mağlubiyeti fırsat olarak gören Süleyman Paşa -Merzifonlu'nun kendisini öldürmesi için padişaha gönderdiği 17 adet telhisi unutmuyarak- ona kesin olarak darbeyi vurmak için harekete geçecektir (Akün, 1980, 7, 10-4).

Nihayet Viyana Kuşatması'nın başarısızlıkla sonuçlanması Merzifonlu'nun düşmanları olan Süleyman Paşa, Yusuf Ağa ve sadrazamlıkta gözü olan Kara İbrahim Paşa için bulunmaz bir fırsat olmuştur (Özcan, 2004, 248; Özcan, 2000, 329; Cezar, 1960, 2163-4). Süleyman Paşa'nın Yusuf Ağa'nın odasına giderek “..adumuzun işi bitti, intikam alacak günler geldi..” dediğini ve ikisinin ellerine makramalar olarak göbek attıklarını Silahdar nakletmektedir (Türkal, 2012, 913). Süleyman Paşa ve ortakları bu hezimetten sonraki Ciğerdelen Savaşı ve Estergon Kalesi'nin kaybından

sonra durumu iyice müşkülleşen Paşa'nın aleyhindeki faaliyetlerine hız vermişlerdir (Akün, 1980, 23; Öztuna, 1983, 97). Fakat bu sırada Paşa'nın Belgrad'dan padişaha gönderdiği hediyeler ile padişahın onu affedeceğini düşünerek telaşa kapılmışlardır. Belgrad'tan padişaha muazzam bir servet tutacak hediyeler (Türkal, 2012, 914; Kantemir, 1980, 74; Aydar, 2022, 431-3) gönderen Kara Mustafa Paşa'nın, şayet emellerine ulaşamazlarsa kendisi hakkındaki girişimlerini öğrendiği zaman bunu yanlarına bırakmayacağını bildiklerinden Paşa'nın öldürülmesi için yoğun çabalarla Sultan Mehmed'i ikna etmeye çalışmışlardır. Süleyman Paşa'nın başını çektiği bu ekip padişahı, askerinin Merzifonlu'yu sevmediğini, o sağ oldukça asker ve halkın sefere gitmeyeceğini, hatta onun saltanat davası peşinde olduğu yolunda sahte vesikalarla padişahı etkilemeye çalışmışlardır (Türkal, 2012, 914; Hammer, 2010, 1787; Cezar, 1960, 2164). Ayrıca Sultan Mehmed'in, bilgisi dışında böyle bir girişimde bulunmasından dolayı kızgın olduğu Merzifonlu'ya Belgrad'da iken hil'at ve kılıç göndermesi onu henüz gözden çıkarmadığı şeklinde yorumlanmışsa da savaşın kazanımı Paşa'nın düşmanları olmuştur. Nihayet Süleyman Paşa ve ortakları son hamleleriyle padişahı ikna ve iğfal edip ondan Paşa'nın katline dair bir ferman almayı başarmışlardır.²³

7.2. Kara İbrahim Paşa

Süleyman Paşa'nın yakın temasta olduğu diğer bir devlet adamı da selefi Kara İbrahim Paşa'dır. Merzifonlu'nun katlinden sonra amacına ulaşan ve sadrazam olan Kara İbrahim Paşa selefinin akıbetine uğramaktan korktuğu için cepheye bizzat gitmeyip makamı için tehlikeli gördüğü devlet adamlarını cepheye göndermek suretiyle padişahın yanından uzaklaştırmak istemiştir (Hammer, 2010, 1789; Jorga, 2009, 176; Mustafa Nuri Paşa, 1992, 285-6; Danişmend, 1972, 460). Merzifonlu'nun katlinde işbirliği yaptığı Süleyman Paşa'yı ise Lehistan'a serasker tayin etmiştir (Kantemir, 1980, 81). Fakat buradaki başarıları nedeniyle ona karşı harekete geçmek zorunda kalmıştır. Süleyman Paşa'nın padişah tarafından sevildiğini bildiği için bu

---

²³ Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın, Sarı Süleyman Paşa'nın başını çektiği klik tarafından öldürülmesi hususunda bkz. *Zeyl-i Fezleke*, s.915, *Tarih-i Raşid*, I, 256, 258-9, Kantemir, III, s.75-7, Akün, a.g.m., s.23-4, Danişmend, III, s.457, Uzunçarşılı, III, s.457, *Netayic-ül-Vukuat*, I-II, s.284, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, IV, 2163-4, Jorga, IV, s.174, Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa*, 264-5, *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi*, s.136, Aydar, a.g.t., s.428 vd., Ahmet Refik, *Felaket Seneleri*, 35, Özcan, "Merzifonlu..", s.248, Lamartine, Bkz. *Osmanlı Tarihi*, s.783, Öztuna, VI, 97

sefer de onu Avusturya cephesine göndermek zuretiyle uzaklaştırmak istemiştir (Özcan, 2000, 329). Hammer (2010, 1802), “*Sobieski ’ye karşı Bojan zaferini kazanan Süleyman Paşa ’nın başını vurdurma işini aceleye getirmenin kendisini tehlikeye atmak olacağını düşünen veziri azam onu Macaristan Serdarlığına atadı. Tabii ilk mağlubiyetin onu mahkûm ettireceğinden tamamıyla emin olarak bu tayini yaptı.*” diyerek Kara İbrahim Paşa’nın niyetini ortaya koymaktadır. Fakat onun bu niyetinden saraydaki adamı Yusuf Ağa vasıtasıyla haberdar olan Süleyman Paşa onu devre dışı bırakmak için harekete geçecektir. Nitekim bu sırada padişahın çağrısıyla Edirne’ye gelmiş ve ertesi gün padişah tarafından kabul edilerek İbrâhim Paşa’ya kaymakam tayin etmiştir (Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 211; İszâde, 1993, 194). Bu gelişmeden kısa bir süre sonra da İbrahim Paşa azledilerek mühür, padişah tarafından daha önceden sadrazamlık vaadedilen Süleyman Paşa’ya verilmiştir (Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 211; Demir, 2006, 17; Aktemur, 2019, 138-9). Bu değişiklikte Kara İbrahim Paşa’nın ikide bir hastalığını bahane ederek ordunun başında sefere çıkmamakta diretmesi ve Süleyman Paşa’nın da Viyana Bozgunu’ndan sonra orduda başlayan dehşet ve paniğin ancak padişahın veya sadrazamın bizzat cephede bulunmasıyla giderileceği yollu düşünceleri etkili olmuştur (Özcan, 2000, 329 vd.). Rodos’a sürgün edilmiş ve düşmanlarının fitnesi ile katline ferman çıkarılmış İbrahim Paşa, böylece selefinin kaderini paylaşmaktan kurtulamamıştır (Defterdar Mehmed Paşa, 1995, 213; Türkal, 2012, 1025; Hammer, 2010, 1802-3; Finkel, 2004, 267) Çağdaş bir kaynaktan İbrahim Paşa’nın bizzat Süleyman Paşa’nın etkisiyle öldürüldüğü yazmaktadır. (Aktemur, 2019, 138). Hüseyin Hüsameddin (2022, IV, 604, VI, 44) de aynı görüştedir. Silahdar ise asilerin isyanı ve Süleyman Paşa’nın İstanbul’a kaçtığı sırada Kaymakam Recep Paşa’nın İbrahim Paşa ağzından asilere sahte mektuplar yazarak padişahın onun katline ferman çıkardığını yazmaktadır (Türkal, 2012, 1075).

8. Kişiliği ve Akisleri

Sarı Süleyman Paşa’nın kişiliği hakkında kaynaklarda kısa fakat farklı görüşler yer almaktadır. Bilhassa Silahdar Mehmed Ağa ile onu takip eden yerli yazarlar olumsuz düşüncelere sahipken yabancı yazarların daha olumlu görüşlerde buldukları anlaşılmaktadır. Nitekim başka cephelerdeki kumandanların uğradıkları devamlı mağlubiyetlere mukabil Lehistan savaşlarında hiç yenilgi almayı dolayısıyla yenilmez bir serdar olarak tanınan Süleyman Paşa’ya bir ara imparatorluğu içinde

bulduğu dehşetli buhrandan kurtarabilecek tek insan, devletin direği ve son ümidi, askerın sevgilisi nazarı ile bakıldığı yolundaki ifadeler, yerli kalemlerde herhangi bir akis ve iltifat bulmamıştır (Akün, 1980, 52). Majer bu yazarlara istinaden “... *Burada bir adam açıkça tarihi akıbetine bakılarak sorgusuz sualsiz yargılanmaktadır.*” diye yazmaktadır.²⁴ Majer, Venedik Balyosu Donado’nun Süleyman Paşa hakkındaki düşüncelerini de nakletmektedir.²⁵ Donado’ya göre Süleyman Paşa hoşgörölü, yüce ruhlu olmasıyla övülmektedir. Son derece sabırlı ve çalışkandır. Halk, ulema ve asker tarafından çok sevilmeaktadır. Askeri yönü kadar olmasa da yönetme yeteneği gelişmiştir. Donado’nun görev yaptığı süre göz önüne alındığında ve kendi ülkesinin çıkarlarını düşünen biri olduğu düşünöldüğünde, Süleyman Paşa hakkındaki fikirlerinin eleştiriye ve yorumlamaya açık olduğu görölür. Ayrıca Süleyman Paşa’nın Venedik meselesinde *fetihçi* Kara Mustafa Paşa’ya karşı kendisini desteklemesi de Donado’nun duygusal ve karşılıklı menfaate dayalı bir yaklaşım sergilediğini düşöndürmektedir.

Yabancı yazarlardan Zinkeisen (2011, 197-8) Süleyman Paşa’yı Kara Mustafa Paşa’dan sonraki beceriksiz sadrazamlardan sayar. Jorga da (2009, 176-7, 187) Kara Mustafa Paşa’nın önemsiz dört halefinden biri diyerek Süleyman Paşa’yı kötölerse de daha ileride ondan ‘yetenekli ve çalışkan’ diye yazmaktadır. Jorga’ya göre Süleyman Paşa çalışkan, sabırlı ve herkes tarafından sempati ile karşılanan biriydi. Hammer (2010, 1794, 1812, 1816) ve Kantemir, (1980, 394), Süleyman Paşa’nın son derece

---

²⁴Sarı Süleyman Paşa büyük sadrazamlardan değildi. İki yıla yaklaşan görev süresi, onun büyük bir sadrazam olmasına yetemezdi. Yeteneksiz biri değildi, yoksa Köprölüzade Ahmed Paşa onu asla kethüdası yapmazdı. IV. Mehmed’in güvenini kazandı ve onun tarafından destekleniyordu. Dostları olduğu gibi kendisini kıskananlar da vardı. Tamahkarane bir şekilde edindiği servetinin bir kısmıyla bir vakıf kurmuştur. Vakıf şartları onun niyeti hakkında bize ipuçları verebilirdi. Fakat vakfiyeyi şimdiye kadar inceleme imkânı bulamadım. Polonya kralına karşı serdar olarak başarılı oldu. Sadrazam olarak yürüttüğü sıkı sefer hazırlıkları övölmekte. Askeri kabiliyeti rakibi tarafından da kabul edilir. Ama nihayetinde iç siyaset ve askeri bakımdan da son derece kritik bir zamanda bizzat kendisinin büyüttüğü ümitleri sadrazam ve serdar olarak boşa çıkardı. Savaş, zafer ve mağlubiyet artık hiçbiri önem taşımamaktadır. Bugün, üç yüz yıl sonra İstanbul’da olduğu gibi Bavyera’da da Sarı Süleyman Paşa’dan ve faaliyetlerinden kısmen başarısız olması sebebiyle de hâlâ somut izler bulunmaktadır. Onun dışında 19. Yüzyıla kadar bu şekilde izler bırakmış başka bir Osmanlı sadrazamı yoktur. Geriye bizlere hitap eden, barışçıl ve kültürel izler kalmıştır: Bir mektup, birkaç defter, bir çadır, dört tablo, bir cami, bir kitabe ve bir mezar taşı.”, A.g.m., s.51

²⁵“ Bu Süleyman halk tarafından, askerler tarafından ve ulema tarafından, bütün dünya tarafından olduğu gibi olağanüstü derecede sevilmeaktadır.” Ve her ne kadar asker olarak olmasa da onun Bosnalı doğası ve hoşgörölüsü, onun yüce ruhlu oluşu ve diğer iyi yönleri övölmekte; son derece sabırlı ve çalışkan olup yönetme yeteneğinin olduğu belirtilmektedir. Süleyman Paşa’nın Sultan’ın yanında Venedik’le ilgili meselelerde Sadrazam Kara Mustafa Paşa’ya karşı kendisine destek verdiğini de söylemektedir.”, Majer, a.g.m., s.48-9

becerikli olduğunu yazar fakat daha ileride askerlikteki kabiliyetsizliğinden bahsetmektedir. Kantemir gibi, Süleyman Paşa'nın kurnaz ve hilede eşsiz olduğunu ve düşmanlarını aldatmayı sanat derecesinde iyi bildiği için *Aynacı* lakabıyla anıldığını yazar. Süleyman Paşa'nın kurnazlığı ve yalancılığına ilişkin bu bilgiler yerli kaynaklarda da yer bulmuştur (Üskidarî Abdullah Efendi, I, 104, III, 257). Son olarak Akün (1980, 13) de onun bu kişiliğine işaret eder ve onun kendisini katlettirmek için padişah nezdinde girişimde bulunan Merzifonlu'dan hile ve düzen kurmaktaki şöhretine uygun bir şekilde hareket ederek kurtulduğunu yazmaktadır.

Mustafa Nuri Paşa (1992, I-II, 284) onun padişahın sevgi ve tam güvenini kazanmış olduğunu yazmakla iktifa ederse de gerek çağdaşı gerekse daha sonraki yerli tarihçiler Süleyman Paşa'yı hilekâr, sinsî, fitneci, entrikacı, kurnaz, zalim, yalancı gibi olumsuz sıfatlarla nitelemişlerdir. Bunlara göre o hile ve dolap çevirmekte çok mahir, yaman bir entrikacı, dervişane görümü altında tilki davranışlı, tamakar, yalancı ve cahil bir adamdır. Ona yönelik bu ağır ithamların arkasında onun Merzifonlu'nun katlindeki rolü ile Budin başta olmak üzere birçok kalenin düşmana teslim edilmesi ile II. Mohaç Savaşı'ndaki tedbirsizliği ve orduyu terk ederek kaçması gibi girişimleri etkili olduğu muhtemeldir. Silahdar Mehmed Ağa'ya göre Süleyman Paşa yükselip parlamasıyla ortadan silinişi bir olmuş bir simaydı vekurnazlığıyla meşhur, ilaveten açgözlü ve pinti, hile ve aldatmayla sadrazamlığa gelmiş, kallaşlıkla meşhur, tamakar bir adamdı (Türkal, 2012, 1090). Muhtemelen sonrakiler de Silahdar'ı takip etmişlerdir. Osmanzade Ta'ib (2003, 124), Süleyman Paşa'nın faaliyetlerinin kurnazca, davranışlarının düşüncesizce, konuşmasının ikiyüzlü, eylemlerinin kışkırtıcı, hile ve yalanda eşsiz, aldatmada zamanın Musaylime'si olduğunu yazar ve Macaristan'daki yenilgiler üzerine ordunun geri çekilmesi ve Avusturyalıların Belgrad'a kadar ilerlemelerinden dolayı onu eleştirmiştir (Majer, 2015, 48). Yazar, Süleyman Paşa'nın kaçarak İstanbul'a gelmesini ve burada bir Rum kadınıyla sohbeti esnasında yakalanmasını çok olumsuz ifadelerle kaleme almış ve bu şekilde Paşa'yı aşağılamak istemiştir (Majer, 2015, 43) Fakat Allah onu affetsin diye dua etmeyi de ihmal etmemiştir. Şemseddin Sami (H.1311, 2619) onu korkak ve ehliyetsiz, yalancı ve hileci bir adam diye nitelemiş, Konyalı da onun sözlerini tekrar etmiştir. Reşat Ekrem Koçu (2003, 343) da ona tepki olarak "*devlet ve vatan sevgisi yoksunu, ruhları hırs batağında adamlar*" diye yazmaktadır.

Danişmend (1972, III, 457, 460-4, V, 45), Süleyman Paşa hakkında yılan, serseri, mahlûk, bedbaht, korkak ve ahlaksız gibi ifadeler kullanır. Danişmend, “*Kara Mustafa Paşa'nın sarayda Kızlarağası zenci Yusuf ve Baş emir-i ahur Boşnak Süleyman Ağa isimlerinde iki zehirli düşmanı vardı.*” diye yazmakta ve Merzifonlu'nun katlindeki rolünden dolayı ona karşı olumsuz duygular beslemektedir. Danişmend aynı yerde, “*Sultan Mehmed'in en büyük günahı işte budur. Bir zenci ile bir Boşnak serserisinin tezviratına uyarak Belgrad'da bir intikam seferi hazırlamakla meşgul olan Kara Mustafa Paşa'yı idam ettirmesi, netice itibariyle Macaristan'ın zıyanına sebep olmuştur.*” demekle Macaristan'daki Osmanlı egemenliğinin sona ermesini dolaylı olarak ona bağlamaktadır. Yazar daha ileride Sultan Mehmed'in hal'inde, av iptilasından ziyade Merzifonlu Mustafa Paşa'yı katlettirip memleketi bu katl işinde rolü olan Kara İbrahim ve Süleyman Paşa gibi ehliyetsiz ve haris adamların aciz ellerine bırakması olarak gösterir. Beşinci ciltte de Sultan Mehmed'in hal'ine işaretlerle “*Bu suretle Sultan Mehmed Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı böyle bir mahlûkun tezvirine kapılarak idam ettirmesinin cezasını tahtundan indirilerek çekmiştir.*” diye yazmaktadır. Danişmend, Lehistan Seferi'ndeki başarıları da çok kötü bir asker olan Süleyman Paşa'ya değil, Selim Giray'a bağlamaktadır. Yazar biraz ileride Kara İbrahim Paşa'nın azli ve yerine Süleyman Paşa'nın getirilmesine istinaden “*Halefi Sarı Süleyman Paşa Macaristan'ın elden gitmesine sebep olduğu için Osmanlı tarihinde kapkara bir hatıra bırakan bedbaht bir Boşnak'tır.*” diye yazmaktadır. Danişmend aynı eserin beşinci cildinde Süleyman Paşa hakkında, “*Macaristan'ı düşmana kaptırmaktan başka bir şey yapmayan korkak ve ahlaksız... orduyu bozgundan bozguna sürükleyerek muazzam bir felakete sebep olduğu...*”nu yazmakta ve Osmanzade Ta'ib'in onun hakkındaki olumsuz suçlamalarını tekrarlamaktadır. Nihayet muhasara altındaki Budin'e yardım göndermekte ağırdan davranması da Süleyman Paşa'ya olan menfi düşüncelerinde önemli bir etken olmuştur. Nitekim Süleyman Paşa Budin'in düşmesinden sonra ‘yüzü karası’yla Ösek’e çekilmiştir. Bu “yüzü karası” ifadesinin Silahdar'a ait bir ifade olduğunu belirtmekle yetinelim.

Danişmend'i takiben Öztuna (1983, 101, 106, 110, 116, 120, 126) da Süleyman Paşa'ya karşı olumsuz, dahası ağır ifadeler kullanmaktadır. Ona göre Merzifonlu'yu devirmek için padişah nezdinde entrika çevirenlerin en başında gelen Süleyman Paşa, selefi İbrahim Paşa ile kıyaslanmayacak tıynetle aşağılık bir adamdı. Son derece

değersiz bir adamdı ve Kara Mustafa Paşa'yı devirmek hususundaki en büyük şerefsizlik payı bu korkak paşanıydı. Askerlikten anlamıyordu. Ayrıca korkak ve ahlaksızdı. Kara İbrahim Paşa azledilince onun yerine “...akla gelebilecek en değersiz ve ahlâksız bir adam olan, askerlikten ve cesaretten nasibi bulunmayan...” Süleyman Paşa getirilmişti. Lehistan cephesinde Kırım Hanı'nın başarılarını kendine mal etmişti. Sarı Süleyman Paşa'nın askerlikten, tedbirden ve cesareten zerre kadar nasibi yoktu. Mezifonlu'nun düşmesinde en mühim rolü oynayan bu ahlaksız adam, üstelik vicdansız ve zalimdi. Tayyartzade Ata, Süleyman Paşa hakkındaki olumsuz görüşleri eserinde yazarsa da bu görüşlere katılmadığı ve ölçülü bir ve kanaatte bulunmuş olduğu anlaşılmaktadır (Akün, 1980, 52, Ata, 2010, 166-7).

Süleyman Paşa yazarı belli olmayan çağdaş bir kaynakta telâşlı biri olarak tanıtılır ve sadârete lâayık görülmez. Kendisini çok yakından tanıdığı anlaşılan meçhul gözlemci onu Bosna diliyle konuşmaya eğilimli, çok zengin, vaktinin çoğunu mektup kenarı yazmakla geçiren, kâtibinin yazdığı mektubu kötü yazısıyla derkenar eden²⁶, işleri ehliyle konuşmadan yürüten bir yönetici olarak anlatır. Özcan'a göre Süleyman Paşa'nın yakışıklılığı ve tutumlu yönü ise ittifakla vurgulanmıştır. Aynı yazara göre Süleyman Paşa'nın ordudaki mahlûlleri tespit için yoklama yaptırması ve orduyu düzene sokmaya çalışması onun ıslahatçı yönünü göstermektedir (Özcan, 2019, 536; Akün, 1980, 41; Ahmet Refik, 2010, 53). Süleyman Paşa ile ilgili uzun bir makale yazan ve bu makale içinde önemli bir belge neşreden Akün'e göre Süleyman Paşa yükselme kriterlerine uygun olmayacak şekilde kısa sürede sadrazamlığa kadar yükselmiş, liyakatının üstünde elde ettiği makamında dönemin konjonktürü gereği kendisi dışında yaşanan gelişmelerin sorumluluğu onun üzerine yıkılmıştır.²⁷

---

²⁶ Majer'ine bahsettiği ve Münih'te bulunduğunu söylediği, daha önce bahsi geçen mektup onun bu huyunu teyit etmektedir. A.g.m., s.49, Hammer, Süleyman Paşa'nın bu hususiyetine istinaden “*Vezir-i azamlık dairesi yazılarına, askeri teşkilat projelerine ehemmiyet verdi. Yazı yazmada aşırı merakı yüzünden daha önceden gönderilmiş resmi yazılara ilaveler yapmak itiyadı vardı ve çoğu zaman on bir mektubu aynı zarfa koyduğu görülürdü.*” diye yazmaktadır. VI, s.1818

²⁷“*Devlet idaresinin muktedir şahsiyetlere muhtaç olduğu gaili bir çağda Süleyman Paşa'nın mirâhuluktan vezirliğe atlamasının ardından iki yıl gibi bir zaman içerisinde vezaret makamını elde ettiği, Macaristan'da bir buçuk asırdan beri süren Türk hâkimiyetinin sona ermesi gibi- şartları kendisinden önce hazırlanmış- bir neticeyle birlikte tecelli eden kayıplar ve felaketler silsilesinde adının en başta yer almasını mukadder kılmıştı. Yeniçeri ocağı bozulurken, Avrupa cephelerinde Türk hâkimiyetine karşı hıristiyan dünyasının kuvvetli ve hazırlıklı hareket ve müdahalelerinin tarih sahnesine girdiği bir devrede, liyakatının üstünde el ettiği mevki ve selahiyet, önceki hizmet devresi muvaffak sayılan Süleyman Paşa'nın felaketine sebep olmuş, Budin'in ebediyen elden gidip bütün*

Süleyman Paşa'ya ait bir kitabede, onun düşüşünün nedeni iyi nedenlerle Eğri Kalesi'ni yardım gönderme niyetine karşı gelen ordu olarak görülür. Bu kitabeye göre Süleyman Paşagünahsız yere öldürülmüştür. Bu kitabede “*Bu müşfik, hilim ve insafilebilinen vezir bî-günehgitdi cihandan.*” şeklinde dile getirilir (Haskan, 2001, 344). Hakkında olumsuz fikirlerde bulunmayan Ayvansarayı Hüseyin Efendi de onun *hilm-ü insaf ile ma'ruf* yolları düşman tarafından kesilmiş Eğri'deki Müslümanların imdadına koşmak isterken bu vazifeden kaçmak isteyen yeniçerilerin eliyle şehit ve kurban gittiğini ifade etmiş ve cami haziresindeki kitabeyi eserine olduğu gibi almıştır (Akün, 1980, 52). Son olarak kethüdalığını yaptığı Fazıl Ahmed Paşa ile Dilsiz Tavşan Ağa'ya karşı duyduğu minnet duygularının onun vefalı bir kişiliğe sahip olduğunu ve Bosna-Hersek'teki vakfiyesi de hayır işlerinde titiz olduğunu göstermektedir (*Bosna-Hersek Vakfiyeleri*, II, 2016, 527).

9. Hayratı

Sarı Süleyman Paşa'nın doğum yeri olan Prebol/Priyepolye'deki vakfiyesi, onun hayır ve hasenat sahibi olduğuna dair güzel bir örnektir.²⁸ Bunun dışında Süleyman Paşa'nın Üsküdar'da Doğancılar'da yaptırdığı bir camisi vardır (Ata, 2010, 167).²⁹ Bu camiyi ölümünden on yıl önce henüz mîrâhur-ı evvel iken, 1677'de bir çeşmeyle birlikte yalısının yanına inşa ettirmiştir. Zamanla çok harap bir hale gelen bu cami sonradan yapılan tamirlerle eski hususiyetlerinden mühimce bir kısmını kaybetmiştir. Caminin kible ve sol tarafı mezarlıktır. Bakımsız olan bu hazirede birçok mezar taşı vardır. Bunlar arasında Süleyman Paşa ile Recep Paşa'nın kabirleri de bulunmaktadır. Süleyman Paşa'nın başsız bedeni camisinin mihrabı önünde gömülüdür. Şahidesi üzerindeki kallavi bir kavuk ve tarihsiz bir kitabesi vardır ki *Merhum ve mağfurlehu vezir-i azam Süleyman Paşa ruhuna el-Fatiha* yazmaktadır. Ayak taşı yuvarlaktır. Recep Paşa'nın taşı da bu taşın aynısı olup aynı taşçı elinden

---

Macaristan'ın kaybedilmesinden mesul tutulmak gibi bugüne kadar üzerinden kalkmayan bir tenkid ve töhmetin hedef ve merkezi haline gelmesine yol açmıştır.”, A.g.m., s.50-1

²⁸*Bosna Hersek Vakfiyeleri*, II, s.526, Katlinden sonra bu vakfiyenin durumuna ilişkin bir belgede, Süleyman Paşa'nın nezaretindeki evkafın şefaati ile bir ferde mukataa verilmemesi Kaymakam Recep Paşa'ya yazılmış bir ferman ile emredilmiştir. Mesud Demir, *1686-1687 (H.1097-1098) Tarihli Atik Şikâyet Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s.196

²⁹ Bu cami Mehmed Süreyya'ya göre Salacak'tadır. *Sicill-i Osmani*, V, s.1550, Haksan ve Konyalı bu caminin yeri ve yapısal özellikleri hakkında malumat vermektedir. Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, I, 343, İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, C.I, Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s.227

çıkıştır. Üzerinde aynı kitabe vardır (Majer, 2015, 44-6; Haskan, 2001, 343; Konyalı, 2021, 227-8).

Caminin hemen arkasında Süleyman Paşa'nın büyük muhteşem sarayı, yukarıda adı geçen yolların köşesinde sıbyan mektebi ve çeşmesi bulunuyordu (Haskan, 2001, 343). Doğancılar'daki bu sarayın izleri kaybomuştur. Camisinin kible tarafında 10 dönüm arsa üzerindeki saray görünümlü konağı Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkan Ahmediye yangınında kül olmuştur. Caminin üst sağ yanındaki sokağa Viransaray Sokağı adının verilmesi bu sarayla ilgili olmalıdır (Akün, 1980, 56, Konyalı, 2021, 227). Viransaray Sokağı'nda Sarı Süleyman Paşa'nın kabri önünde ve hazire duvarına bitişik bir de çeşme vardır. Bu duvarın dış yüzünde bulunan ve Paşa'nın gömüldüğü yerin önüne isabet eden kısımdaki kitabe, tamir sırasında çeşme üzerine konulmuştur (Haskan, 2001, 343-5). Bu kitabede güzel bir sülüs ile dört satır halinde şöyle yazmaktadır (Konyalı, 2021, 227-8).

*Hilm ü insâf ile ma'rûf o Süleymân Paşa
Hayf kim zulm i firâvânla nalân oldu
Eğri husnındakimü'minlere şefkat itdi
Nakl-i zâdeylemege 'askere fermânoldı
Güç gelüb 'asker-i bed fikre anın fermânı
Cümlesi başına kâsd eyledi düşmânoldı
Îd-i adhâdaşehîtdiler ol mazlûmu
Vâsıl-ı râhmet-i Hak nâil-i gufrânoldı
Bî-günehgıtdicihândan o vezîr-i müşfik
Ey dirîgâ yine nâ-hak yere bir kan oldu
Diditârîhinierbâb-ı basîret anın
“Cennet-i 'adnevarup anda Süleymânoldı” (1098).*

Şair Nabi'nin bir şiiri de vakıf sahibini ve eserini övmektedir. Şair Nabî, Süleyman Paşa'nın camisi ile beraber yaptırdığı çeşmesi münasebetiyle söylediği bu manzum tarihinde, Tavşan Ağa ve Sadrazam Köprülü Ahmed Paşa'yı velinimeti olarak anar (Akün, 1980, 18, Dn.20; Haskan, 2001, 346).

*Sâhibu'l-hayrât hem nâm-ı Süleyman kim olur
Evveli mir-iâhur-ı şahenşeh-i âli-nijâd
Hayriçün bu cami ile çeşmeyi kıldı bina*

*Eyledi iki veliyyü 'n-ni 'metin Ruhuna şâd
Birisi Tavşan Ağa makbûl-ı sultan-ı cihân
Biri sadr-a 'zam-ı merhum pâkize-nihâd
Sa 'yini meşkur u hayrını makbul eylesün
Retbe-i hadd-ı kabul-i Hazret-i Rabbu 'l-ibâd
Teşneler nûş eyleyince âbınıtârihiçün
Didiler iç bu Süleyman Çeşmesi 'nden n ûşbâd (1088).*

Sonuç

İkinci Viyana Hezimetinden sonra felaket seneleri başlamış ve Osmanlı Devleti kendisine karşı oluşturulan Kutsal İttifak'a karşı pek çok cephede mücadele etmek zorunda kalmıştır. Fakat bu hezimetin sorumlusu olarak görülen Merzifonlu'dan sonra mühre sahip olan sadrazamlar kötüye gidişin önüne geçememişlerdir. Bunlardan Sarı Süleyman Paşa Lehistan cephesindeki başarılarına rağmen Avusturya cephesindeki muvaffakiyetsizliği ile hem kendinin hem de kendisini o makama getiren Sultan Mehmed'in konumunu sarsmıştır. Süleyman Paşa her ne kadar aldığı görevlerdeki muvaffakiyetlerinden dolayı Sultan Mehmed'in güven ve takdirini kazanmışsa da Budin'in ve başka bazı kalelerin kaybı ve İkinci Mohaç Savaşı'nda uğradığı hezimetten sonra kaçarak bütün okların hedefi olmuştur. Silahdar Mehmed Ağa, Osmanzade Ta'ib, İ.H. Konyalı, Şemseddin Sami ve bunları takiben Danişmend ve Öztuna gibi yazarlar, Süleyman Paşa'nın cephedeki girişimlerini ağır dille eleştirmişlerdir. Süleyman Paşa bu yazarlarca hakarete uğramıştır.

Süleyman Paşa'nın bu yazarlarca ağır bir dille tenkid edilmesinde, Merzifonlu'nun katlindeki rolü, Budin'in kaybında ve Mohaç Savaşı'ndaki tedbirsizliğinin önemli bir payı vardır. Bu kayıplar Osmanlı Devleti için Macaristan'daki egemenliğin sona ermesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden Süleyman Paşa'ya yönelik tepkiler makul karşılanabilir. Ne ki orduyu terk edip kaçması bir sadrazam ve serdar için utanç verici bir davranış olarak değerlendirilmiştir.

Diğer taraftan Süleyman Paşa'ya yönelik bu olumsuz tepkilerde Köprülü ailesinin devre dışı bırakılması ve bununla alakalı olarak devşirme kökenli devlet adamlarına yönelik tepkinin de etkisi olduğu muhakkaktır. Bu tepki, özellikle devlet yönetim ve idaresindeki olumsuzluklar ile askeri muvaffakiyetsizliklerde ayyuka çıkmıştır. Hakkında genel olarak olumlu görüşlere sahip yabancı yazarlar ise

Süleyman Paşa'nın akıllı ve çalışkan ve halk tarafından sevilen biri olduğunu yazmışlardır.

Süleyman Paşa'yı kaynaklarda görünür kılan başka bir gelişme ise onun sebep olduğu söylenen ve Sultan Mehmed'in tahttan indirildiği bir askeri isyan girişimidir. Süleyman Paşa'nın orduda giriştiği düzenlemeler onun ıslahatçı yönünü gösterirse de askerinin tepkisine neden olmuştur. Bu ise kendisine yönelik gibi görünse de gerçekte Sultan Mehmed'e yönelik ve onun tahttan indirilmesiyle sonuçlanacak büyük bir isyana neden olmuştur. İsyanın müsebbibi olarak Süleyman Paşa gösterilir fakat asıl sebepleri uzun süren savaşlar nedeniyle yorgun düşen ordunun karşı karşıya geldiği mali ve lojistik sorunlarda aramak gerekmektedir. Askere maaş ve diğer ödemelerin yapılması noktasındaki aksaklıklar, daha önceki isyanlarda da görüleceği üzere, isyanın en önemli sebeplerinden biri olmuştur. Ne ki orduda yaptığı düzenlemelere tepkili olan askerinin, son olayda, Süleyman Paşa'nın Eğri'ye yardım gönderme girişimine tepkisi isyana dönüşmüştür. İsyan, detaylı bir şekilde incelendiğinde ve asi elebaşlarının şikâyetlerinde Süleyman Paşa'ya yönelik tepki görülür. Fakat ordunun bilhassa cephelerde karşılaştıkları mali ve lojistik sıkıntıların askerinde ciddi bir intizamsızlık oluşturduğu da yadsınamaz bir gerçektir.

Sultan Mehmed asilerin isteğiyle Süleyman Paşa'yı önce azletmiş sonra da öldürterek kesik başını onlara göndermiştir. Fakat bu bile asi elebaşlarını durduramamıştır. Ordunun, bir Serdar-ı ekrem ve sadrazama karşı duydukları bu son derece nefret duygularının arkasında Süleyman Paşa'nın kişiliği ve faaliyetleri tek başına sebep midir yoksa o, uzun süren harpler nedeniyle cephedeki ordunun maddi ve manevi çöküşünün bir kurbanı mı olmuştur? Biraz önce de ifade edildiği gibi bu soruya net bir cevap vermek mümkün değildir. Fakat ordunun Süleyman Paşa'dan hoşnutsuz olduğu ve bilhassa parasal sorunlardan dolayı onu suçladıkları anlaşılmaktadır. Bu bir tarafa ordunun, onun azli ve katline rağmen ilerleyişlerine son vermemeleri ve İstanbul'da uzun sürecek bir anarşi yaratacak isyanları sorunun daha çok imparatorluğun içinde bulunduğu genel durumu yansıttığı ve Süleyman Paşa'nın bu genel sorun içerisinde harcanmış bir kişilik olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu cümleden hareketle dönemin, en azından Viyana Hezimetinin sonrası konjonktürün getirdiği siyasi, askeri ve mali olumsuzluklar bütünüyle tek bir devlet adamının üzerine yıkılmaktadır. Denilebilir ki Süleyman Paşa yanlış zamanda yanlış adam

konumundadır. Ve o hızlı yükselişine rağmen yine hızla düşen bir sadrazam portresi çizmektedir.

Süleyman Paşa'nın hızlı bir şekilde sadrazamlığa yükselmesi elbette eleştirilmektedir. Merzifonlu'nun katledilmesindeki rolü de- hatta Viyana Bozgunu sonrası sevinci ve Darüssaade Ağası Yusuf ile karşılıklı oynamasını da eklersek- eleştirileri haklı kılmaktadır. Fakat Süleyman Paşa'nın ordudaki sayım ve düzenleme çabaları onun ıslahatçı yönünü göstermektedir. Ayrıca Leh cephesi, Budin'in kuşatması ve Mohaç'taki yenilgi öncesi onun ordu ileri gelenleri ile durumu istişare ettiğini de unutmamak gerekmektedir. Kuşatma altındaki Budin'in kuşatmasındaki ve İkinci Mohaç Savaşı'ndaki askeri tedbirsizliğine rağmen gerek Budin muhafızlarına yardım için girişimleri gerekse Eğri'den gelen yardım çağrılarına karşılık vermek istemesi bu eleştiriler için hafifletici sebepler olmalıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi Eğri muhafızlarına yardım göndermek istediği sırada askerlerce bi-günah öldürülmesi onun *şehit* olarak anılmasına neden olmuştur.

Süleyman Paşa'nın kısa süreli sadrazamlığının bir isyan girişimi ile sona ermesi ve katledilmesi, Osmanlı tarihindeki benzer gelişmelerin tipik bir örneğidir. Diğer taraftan Bucaş Antlaşması'nda bulunması, Viyana Seferi'ne karşı çıkması, Mekke'de suyollarının tamirindeki muvaffakiyeti, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın katlindeki rolü, Budin'in kaybı ve Sultan Süleyman'ın zaferinden bir buçuk asır sonra Mohaç'ta aldığı yenilgi ve büyük bir askeri isyanın müsebbibi olmak gibi bazı hususiyetleriyle o, ilginç bir sima olarak tarihteki yerini almıştır.

Kaynakça

- Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekayiname*, Haz. Fahri Ç. Derin, Çamlıca Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Ağanoğlu, H. Yıldırım, *Bosna-İstanbul Yolunda Bir Sancak Şehri: Priyepolye (1465-1877)*, İz Yayınevi, İstanbul, 2021.
- Aktemur, Ramazan, *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi (H.1058-1106/M.1648-1694) Metin ve Değerlendirme*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.
- Akün, Ömer Faruk, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Mirahur Sarı Süleyman Ağa Mücadelesi İle İlgili Bir Konuşma Zabtı", *Türkiyat Mecmuası*, 19, 1980, ss.7-64.
- Alphonso de Lamartine, *Osmanlı Tarihi*, Çev. Serhat Bayram, Kapı Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Altınay, A. Refik, *Felaket Seneleri (1683-1699)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.
- Anonim Osmanlı Tarihi*, Haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara, 2000.
- Arık, Sabire, "Polonya Kralı III. Jan Sobieski Hükümdarlık Dönemi (1674-1696)", *A.Ü. Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı:38, 2005, ss.213-238.

Ateş, Şuayp, *17. Yüzyılın İkinci Yarısına Ait Anonim Bir Tarihçe: Vekayi-i Viyana*, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2015.

Aydar, Metin, *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1634-1683)*, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tokat, 2022.

Baysun, M. Cavit, "Mehmed IV", *İslam Ansiklopedisi*, C.7, MEB Yayınları, İstanbul, 1987.

Bosna-Hersek Vakfiyeleri, II, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2016.

Cezar, Mustafa vdl. *Mufassal Osmanlı Tarihi*, IV, Baha Matbaası, İstanbul, 1960.

Covel, John, *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü (Saray, Merasimler, Gündelik Hayat)*, çev. Nurten Özmelek, Dergay Yayınları, İstanbul, 2017.

Danışmend, İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, V, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972.

Demir, Uğur, *Târîh-i Mehmed Giray*, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

Demir, Mesud, *1686-1687 (H.1097-1098) Tarihli Atik Şikâyet Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Finkel, Caroline, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı (1300-1923)*, Timaş Yayınevi, İstanbul, 2014.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe, İstanbul, 2009.

Galland, Antoine, *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar (1672-1673)*, C.I-II, Çev. N.S.Örik, Türk Tarihi Kurumu, Ankara, 1987.

Hammer, J. von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VI, Haz. Mümin Çevik, Üçdal Yayınevi, İstanbul, 2010.

Haskan, M. Nermi, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, I, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2001.

İnalcık, Halil, *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar (1441-1700)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2021.

Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye*, C.III, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2022, İstanbul

İnan, Göker, *Hasan Esîrî'nin Mi'yârü'd-düvel ve Misbârü'l-milel İsimli Tarih ve Coğrafya Eseri*, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2017.

Izkowitz, Norman, *Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Gelenek*, Babil Yayınları, çev. Cihan Kaplan, İstanbul, 2006.

İsazade Abdullah, *Tarih-i İsazade*, Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınevi, İstanbul, 1996.

Kantemir, Dimitri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, III, Çev. Özdemir Çobanoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara, 1980.

Karatay, Osman, "Tuna Boylarında Alacalı Bir Savaşçı: Yeğen Osman Paşa", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu*, C.I, Yay. Haz. M.M. Söylemez vdl., Çorum, 2008.

Katgı, İsmail, "Osmanlı Devleti'nde Tipik Bir Askeri Ayaklanma Örneği: Viyana'dan Dönüş ve 1687 İsyanı", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/2, 2020, ss.760-814.

Koçu Reşad Ekrem, *Osmanlı Padişahları*, Haz. Reha Çamuroğlu, Doğan Kitap, İstanbul, 2003.

Konyalı, İ. Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, I, Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.

Majer, H. Georg, "Bavyera ve İstanbul'da İzleri Olan Bir Osmanlı Sadrazamı: Sarı Süleyman Paşa", *Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu-III*, İstanbul, 2015, ss.19-51.

Mantran, Robert, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısından İstanbul*, I, Çev. M.A. Kılıçbay, TTK Yayınları, Ankara, 1990.

Mantran, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.I, çev. Server Tanilli, Adam Yayınları, İstanbul, 1992.

Marsigli, L.F., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatu Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti*, Çev. Kaymakam Nazmi, Ankara, 1934.

Mustafa Nuri Paşa, *Netayic-ül- Vukuat*, I-II, TTK, Haz. Neşet Çağatay, Ankara, 1992.

Osmanzade Ta'ib, *Hadikatü'l- Vüzera ve Zeylleri*, Haz. Mehmet Arslan, Kitabevi Yayınevi, İstanbul, 2003.

Özcan, Abdülkadir, "Melek İbrahim Paşa", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı:12, 1998, ss.221-235.

Özcan, Abdülkadir, "Kara İbrahim Paşa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C.21, İstanbul, 2000, ss.329-330.

Özcan, Abdülkadir, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C.29, Ankara, 2004, ss.246-249.

Özcan, Abdülkadir, "Macarların Kahraman Düşmanı Son Budin Valisi Abdurrahman Abdi Paşa", *FSM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 5, İstanbul, 2015, ss. 441-453.

Özcan, Abdülkadir, "Sarı Süleyman Paşa" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, EK-2, İstanbul, 2019, ss. 535-538.

Özensoy, Ahmet, *Sancak Bölgesi Osmanlı Vakıfları (15. Yüzyıl-20. Yüzyıl Arası)*, K.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2016.

Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, VI, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1983.

Pantık, Ramzan, *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakıfları: Yönetimi, Kentsel Gelişime Katkıları ve İktisadi Yapısı*, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2021.

Râşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Râşid ve Zeyli*, C.I, Haz. Abdülkadir Özcan vdl., Klasik Yayınları, İstanbul, 2013.

Sarıcaoğlu, Fikret, "Siyavuş Paşa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C.37, İstanbul, 2009, ss.313-315.

Şemseddin Sami, *Kamus 'al-Alâm*, IV, İstanbul, 1311.

Tayyâr-zâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi (Târîh-i Enderûn)*, II, Haz. Mehmet Arslan, Kitabevi Yayınevi, İstanbul, 2010.

Türkal, N. K., *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zey-i Fezleke*, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2012.

Uzunçarşılı, İ. H., *Büyük Osmanlı Tarihi*, III, Türk Tarih Kurumu, Ankara

Uzunçarşılı, İ. H., *Kapıkulu Ocakları*, I-II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1943

Uzunçarşılı, İ. H., *Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988

Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı 'ât-ı Rûz-merre*, C.I-IV, Haz. Muzaffer Doğan, TÜBA, Ankara, 2017.

Yılmaz, Mehtap, *Vekayi 'name (Vekayi-i Beç)*, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

Zinkeisen, J. Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.V, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011.